

MAX BROD PRAŽSKÝ KRUH

Nakladatelství
AKROPOLIS
Praha 1993

Už nějaký čas se mluvím o „pražské škole“. Myslím, že ten pojem není dost výstižný. Ke škole přece patří učitel a také nějaký učební program. My jsme neměli ani jedno ani druhé. Proto jsem záměrně zvolil označení volnější, rozkolísanější a zamlženější. Raději mluvím o „Pražském kruhu“.

Určit časové rozpětí tohoto Kruhu je obtížné a přesnému vymezení se vymyká i řekněme prostorový rozptýl skupiny a okruh lidí, kteří k ní patřili.

Směle můžeme jít zpět až k roku 1830, kdy se narodila Marie von Ebner-Eschenbach. Jejím otcem byl baron Franz Dubský, který ještě bojoval proti Napoleonovi. Narodila se na Moravě, na zámku Zdislavice poblíž Uherského Hradiště. Dubský, Zdislavice, na zámku Zdislavská jména. A Pražský kruh má najednou ve světle historie česko-moravsko-rakouské předky. – Marii vychovávala chůva Anička a selka Pepinka, protože matka jí zemřela záhy po porodu. Básnička vyrostlá v českém prostředí píše vždy jen německy, ale češtinu celkem ovládá. Není náhodou, že reprezentativní román této odvážné šlechtičky se jmenuje *Božena* (č. 1922), je o morálně silné služce a kulminuje ve veřejném doznání, podobně jako je tomu u Tolstého nebo v Os- trovského *Bouři* (Káta Kabanová). – Druhé mistrovské dílo Ebner-Eschenbachové, *Das Gemeindkind* (Obecní dítě, č. 1902), pojednává o Pavlovi, dítěti proletářského vraha Holuba a jeho ženy Barbary, přesazená do česko-moravského prostředí. Tma leží nad chudou sel- skou zemí. – Pavel je česká forma od „Paul“, „holub“ je německy „die Taube“. Už ve jménech se básnický projevuje slovanský svět. A více než to. Osmadesátiletá Ebner-Eschenbachová píše: „Skuteč- nost, že Tolstoj žil, je významnější Ebner-Eschenbachová píše: „Skuteč- starších Tolstého /povídky, kterou Kafka vroucně miloval a nádherně mi ji předčítal: „Je nepopsatelně krásná. Ze samého obdivu může být člověku smutno, sladce a příjemně smutno.“ – Tak nahlavě si tuto německou vypravěčku s širokou, dobrou, materskou slovanskou tvář, jednu z nejvýznamnějších uměleckých staré habsburské monarchie, pod- maňují *slovanské* vlivy. Zdá se, že to na nás na všechny působilo, přestože /například/ já jsem obě jmenované knihy vrcholného rea- lizmu četl jen v utlém mládí a skoro jsem na ně úplně zapomněl. Až teď jsem si je znovu prolístoval a byl jsem překvapen. Ale vlivy se prosazují i nepřímou, v atmosféře, a nikoli pouze uvědoměle. „Dříve,“ píše se v Obecním dítěti, „mohl člověk klidně sedět u plného talíře a nechat si chutnat, aniž se staral o to, že soused má talíř prázdný. To teď už nejde, snad jen u lidí duchovně úplně slepých.“ – Josef Mühl- berger, jenž v roce 1930 uveřejnil hluboce založenou studii o Ebner- Eschenbachové /nakladatelství Literární společnosti Adalberta Stif-

tera v Chebu, nachází v takových a podobných pasážích paralely s mý- mi díly. Píše: „Posledlost /totiz/ v románech Ebner-Eschenbachové/ je mimo diskuzi; je nutné překonat lenivost srdce, jinak se člověk do- pouští hříchu a je vinen. Na vysvětlenou zde připomeňme Brodovo oddělování pravého a nepravého neštěstí ve světě /totiz/ neodstranitel- něho a odstranitelného utrpení/“.

Jsou ještě jiné, podobné paralely. Stavovskou družkou Ebner-Es- chenbachové byla Bertha von Suttner, narozená v roce 1843 v Praze jako dcera polního maršálka hraběte Kinského. *Die Waffen nieder!* (Odzbroj, č. 1896) se jmenoval román, jehož titul zazněl světem jako směla fanfára. Chtěl bych tu fanfáru rozšířit: pryč s nepravým, odstranitelným neštěstím, s hladem a sociálním vykořisťováním! – Tento boj bohužel zatím vedl k porážce dobré vůle. Bertha von Sut- tner zemřela roku 1914, symbolicky tedy v roce, kdy vypukla první světová válka; znamenitá, umělecky daleko průkaznější Ebner-Eschen- bachová v roce, kdy světové neštěstí, v němž vězíme ještě dnes, spelo k prvnímu děsivému vyvrcholení, k bitvě u Verdunu /1916/. Oběma ženám šlechtického původu byl společný energický odpor proti sta- vovským předsudkům a všem projevům nehumannosti.

Marie von Ebner-Eschenbach se v rodné vesnici Zdislavice velmi důvěrně a s lidským pochopením /o čemž svědčí její díla/ stýkala s chudými selskými rodinami, vždy ochotna poradit a pomoci. Jen v zimě žila ve Vídni, kde s nedůvěrou a vždy bystře kriticky pozorova- vala „vysoké společenské kruhy“, k nimž sama patřila. Vzpomínám si /zele matně/, že jsem jako mladík, když jsem s tlukoucím srdcem šel poprvé navštívit Richarda Schaukala v rohovém domě Spiegel- gasse 1 – Graben, prošel v jednom z nižších poschodí kolem dveří s lesklou kovovou tabulkou se jménem Marie von Ebner-Eschenbach. Moje uctivé kroky mi tehdy připadaly jako vysněný výlet do země klasické literatury a prestiž Schaukala i Vídně v mých očích obrov- sky vzrostla. – U paní von Suttner se odpor proti všem konvencím výrazně projevil, když se proti vůli svých vysoce aristokratických rodičů provdala za spisovatele /byť měl titul svobodný pán/. Mladý pár žil devět let v Tiflisu^{1/} na Kavkaze a teprve potom se vrátil do Rakouska. „Existuje jen jeden nejvyšší morální princip: pravda,“ na- psala v roce 1883 do mnichovského revolučního časopisu Gesellschaft. A v duchovní spřízněnosti s Ibsenem vyložila principy své tvorby a svého života. – Obě ženy, sympatické, bojovné, upřímné a spraved- livé, mají ve své podstatě něco, co připomíná velké české spisova- telky, Boženu Němcovou /1820–1862/, autorku vzpomínkové knihy *Babička* napsanou z hloubi ryzího srdce, Elišku Krásnohorskou, již vděčíme za nádherné libreto ke Smetanově Hubičce, opěře stejně krásné, stejně svérázné a stejně veselé jako je Prodáná nevěsta /to

budu opakovat tak dlouho, dokud nebude napraveno zcela nepochopitelné zanedbávání tohoto roztomilého díla na německé a mezinárodní operní scéně, a vášnivou Gabrielu Preissovou, jejíž drama její pastorkyňa (Jenůfa) strhlo Janáčka k mistrovskému dílu. Posledně jmenovanou jsem často navštěvoval v jejím krásném bytě v Praze na Františkově nábřeží^{2/}. Už tehdy to byla stará dáma, krásná, radikální Češka, milá, a jak si dobře vzpomínám, nikoli nediplomatická ve svém velmi klidném vystupování. V národnostních otázkách jsme se nikdy nemohli shodnout. V oblasti umění jsme si porozuměli okamžitě.

Jako všechno opravdu velké je Ebner-Eschenbachová zjednodušována, její průhledná vznešenost srdce je /podobně jako u Adalberta Stiftera/ prezentována jako naivita, jako určité manko vyšší složitosti. I v tomto bodě o ní Josef Mühlberger napsal rozhodující slova, když ve výše jmenované knize věnoval jednu kapitolu často přehlížené „démoničnosti“ této rozhodně ne jednoduché básnické osobnosti. V mnohém, co Ebner-Eschenbachová napsala, především v povídce *Das Schädliche* (Škodná), nachází krystalizaci jejího démonického podtónu. Soudí, že démoničnost je tu „zobrazena v celé své neúprosnosti jako něco, co nelze ovládat lidským záměrem a vůlí. Nejde tedy jen o okamžiky, kdy je člověk zaplaven a odplaven nevypytatelným /,v lidské duši existují zvláštní věci a i ta nejjasnější má své temné chvíle/; zde je předváděna posedlost člověka zlem. Ví o něm, trpí tím, ale nedokáže se mu ubránit, neumí se od něj osvobodit. Editě, s níž je hanebnost spojena, není na této nesvaté zemi nic svatě“. Jediné, co kdy opravdu milovala, bylo zlo. Protože ale nedokázala být věrná, byla někdy nevěrná i zlu. Přitom je vůči svému manželovi roztomilá, hluboce vášnivá a něžná. Ve světlých okamžicích si uvědomuje svou zvrhlost, ale nemůže se od ní odpoutat. V povídce je nejzřetelněji vyjádřen autorčin pesimismus obsažený v díle možná jen potají a v tuším boji s optimizmem. Jako všechny její povídky je i tato „zničujícím bojem proti zlu“, tentokrát ale vychází z vědomí ne-možnosti protivit se zlu a přemoci je, končícím vítězstvím zla, jež člověka zničí. Zlo ve světě: to je základní tón celého spisovatelčina díla, rys, který její myšlení a literární dílo – stejně jako ostatní formy vědomí – spojuje s náboženskými problémy. Tu a tam se ještě poukazuje na skutečnost, jak silně je Ebnerová spjata s východoněmeckou duchovností. Na podobnost jejího metafyzického názoru na svět a názoru Maxe Broda, jak jej rozvinul zvláště ve svých posledních románech, zde již bylo poukázáno. Boj proti zlu ve světě vede ze základní elegické nálady, že člověk má být dobrý a že má činit dobro, se požaduje s tisící bolestí a pochybností v hrudi. Spisovatelčin výrok: „Člověk musí konat dobro, aby bylo na světě“, byl už velmi často lehko-

vážně citován, aniž si kdo uvědomoval metafyzickou bolest, z níž ta slova vyvstala. Svět je nedobrý, v tom tkví jejich ustálené vědění a ono vědění je zároveň štěstím z možnosti dobro konat. Už tento malý odkaz může vzbudit tušení, že podstata autorovy nesmí být viděna tak povrchně a definitivně, tak lacině optimisticky /šlechtická dáma s dobrým srdcem/, jak tomu bylo dosud vždycky. Podobně byl po určitou dobu vnímán i Stifter. Až do doby, kdy byl rozpoznán neklid jeho života, neboť nadešel jeho čas. A teprve potom mohlo být jeho dílo správně vykládáno. I dílo Ebnerové oslaví své zmrtvých-vstání a návrat z vydychaného vzduchu lidových čtenářských kroužků, kam je, jak se zdá vypovězeno, do naší živé současnosti, až po takovém výkladu a poznání.“

Člověk rád rozevřít před očima celé panorama libezné české krajiny, z jejichž dějinných hlubin se na nás dívá tolik německého a českého, že nás to ještě dnes hřeje u srdce. Goethe byl v letech 1806 až 1822 téměř každoročním lázeňským hostem v Karlových Varech, Teplicích a Františkových Lázních, o čemž napsal Johannes Urzidil působnou knihu. Goethe udržoval přátelské styky s učeným Kasparem Máriem hrabětem ze Šternberka, jenž patřil k českým „vlastencům“ v umírněném šlechtickém prostředí a byl spoluzakladatelem českého Národního muzea. Goethe byl nadšen Rukopisem královédvorským, který nalezl /správně řečeno zfalšoval, ale geniálním tvůrčím způsobem zfalšoval/ Václav Hanka. Připomeňme si Goethovo vzájemnou výměnou veršů výstižné zpracování „staročekské látky“, půvabně pochmurné básně *Kyticka*. Kleist, Rahel Varnhagenová, Clemens Brentano a další hledali v Praze útočiště z chaosu napoleonských válek. Zdálo se, že se mezi Němci a Čechy navazuje mnohem niternější symbióza, než se pak kdy později uskutečnila. Výrok Varnhagenové je příliš uhlazující, příliš snadno vrhá oslňující světlo na iluzi míru a obsahuje zásadní omyl. Wolkan ho později uvádí ve svých Dějinách literatury sudetoněmeckých zemí^{3/} se správným odkazem, že „tehdy lidé ještě nerozpoznali zásadní rozpor mezi Němci a Čechy /to znamená rozpor jejich politiky/“. Varnhagenová říká: „Když se čeští básníci, dokonce i když následují staré vzory, nemohou vyhnout tomu, aby smyšlením, výrazem i básnickou formou ale také dnešním vzděláním nebyli Němci, jsou na druhé straně němečtí básníci v Čechách rozhodným sklonem a stálými návraty k staré národní tematice skutečně čeští.“ – K právě zmíněným Wolkanovým Dějinám literatury, z nichž ještě budu citovat verše o Spartakovi Alfreda Meibnera, zde budíž podotknuto, že přináší mnoho vysvětlujícího k starším dějinám německé literatury v Čechách, jmenovitě k období grandiozního sporu sedláka se smrtí, jež mu uloupila jeho milovanou ženu

Jako užší Pražský kruh označuji vroucný přátelský svazek čtyř autorů, k nimž později přibyl pátý. Ti čtyři byli Franz Kafka, Felix Weltsch^{6/}, Oskar Baum^{7/} a já. Po Kafkově smrti přibyl Ludwig Wind^{8/}.

Mezi Felixem Weltschem a mnou trvalo přátelství od dětských a školních let. Od šestého do devátého roku svého života jsme chodili do známé piaristické základní školy v Panské ulici, kde nás skvěle a velmi trpělivě bez jakéhokoli postranního misionářského záměru vyučovali duchovní z kláštera a kde jsme měli u jednoho rabbiho /ve školní budově/ oddělené židovské náboženství. - Felix a já jsme společně přestáli lektickou rvačku, vymysleli a provedli lektické nevinné klukovské uličnictví, hodně jsme se spolu hádali a smáli. Kdybychom nebyli tak dobře vychovaní chlapci z „dobrých rodin“, asi by to mnohdy dopadlo mnohem hůř. - Byla to táž piaristická škola, do které chodil o šest let později Franz Werfel. Werfela jsme tehdy samozřejmě neznali. Jednotlivé ročníky jsou světy samy pro sebe - a zvlášť ročníky, které jsou od sebe vzdáleny tehdy jak staletí dlouhých šest let. - Mimořádně našim spolužákem na piaristické škole byl i Max Steiner, jemuž Theodor Lessing v knize *Das jüdische Selbsthaß* (Židovská sebenávisť) věnuje vzrušující kapitolu. Byl nejlepším žákem ve třídě. Nemělo by se na něho zapomínat, když je řeč o širším Pražském kruhu. Vydal dvě knihy: *Die Rückständigkeit des modernen Freidenkertums* (Zaostalost moderního volnomyšlenkářství), /1905/ a *Die Lehre Darwins in ihren letzten Folgen* (Darwinovo učení v posledních důsledcích) /1908/; třetí knihu vydal Kurt Hiller z pozůstatosti. Konvertoval ke katolicismu a spáchal sebevraždu. Byl přesně o šest dní starší než já. -

Na gymnáziu jsme se s Felixem navzájem ztratili s očí, protože Felix byl žákem c.k. německého Staroměstského gymnázia, téhož ústavu v zadním křídle paláce Kinských na Staroměstském náměstí, který o jeden ročník výše navštěvovali mj. Franz Kafka, Hugo Bergmann, Emil Uitz, Oskar Pollak a Paul Kisch. Oproti tomu já jsem byl „Štěpánovec“, to jest žák c.k. německého Štěpánského gymnázia na Novém Městě ve Štěpánské ulici. Německá gymnázia /v té době byla v Praze ještě dvě nebo tři další/ mezi sebou neudržovala žádné kontakty, snad jen úplné volné styky při „hrách mládeže“ na Invalidně /na cvičišti/, kde se hrávala neoblíbená házená, protože se podle disciplinárních nařízení hrát musela, zatímco fotbal byl ještě jako „surový“ přísně zakázán. Ale soukromé fotbalové kluby se už tu a tam objevovaly. - Jako student práv v prvním ročníku vysoké školy jsem se s Felixem opět setkal; staré přátelství záhy ožilo, nejprve na základě společných filozofických a hudebních zájmů; potom jsme se společně připravovali na první státní zkoušku, na římské právo. S Kaf-

kou jsem se poprvé setkal /1902/ v Lese – und Redehalle der deutschen Studenten (Čtenářském a přednáškovém klubu německých studentů), když jemu bylo 19 a mně 18 let. Naše přátelství stále sílílo a bez kazu trvalo až do jeho smrti v roce 1924. Totéž mohu říci i o svém přátelství s Felixem. Jen nemoc občas přerušila naše osobní styky, to když Kafka nebyl v Praze, ale v sanatoriích nebo v Širěmi u své sestry, v Plané nad Lužnicí a nakonec v Berlíně. V době jeho nepřítomnosti jsme ale udržovali živou korespondenci; v plném rozsahu by ji bylo možné porozumět až tehdy, kdyby byly uveřejněny i mé dopisy a nejen jeho dopisy adresované mně. – Oba přátelé jsem spolu seznámil. A triumvirát Kafka, Weltsch, Brod byl uzavřen. Spočíval na vzájemné naprosté upřímnosti všech tří, byl to zvláštní kryptický útvar vzniklý spojením tří hlubokých dvoustranných přátelských vztahů. Neboť každého s každým v této trojici poutalo intimní, jedinečné a i samo o sobě trvající přátelství, bez zkalení, bez snobizmu, bez hranic jako velká vášnivá láska. A všechny tři svazky rostly ve společnou jednotu.

Trochu jinak to bylo se čtvrtým přítelem, s Oskarem Baumm. Ve čtvrté kapitole se to pokusím vylíčit přesněji. Zde bych chtěl nejprve naznačit jen obecnou strukturu celého svazku a něco jako jeho polohu v literárních souřadnicích. – Tento „užší Pražský kruh“ vstupoval do více či méně těsných vztahů s ostatními skupinami nebo jednotlivci pražského duchovního života. Tak například s /mladším/ kruhem okolo Werfela a Willy Haase. Se sionistickým kruhem kolem Hugo Bergmanna, Roberta Welsche, Hanse Kohna, Siegmunda Kasselona, Viktora Kellnera, Oskara Epsteinu aj. S autory z Moravy jako Ernst Weiß. Se skupinami kolem dvou velkých pražských německých deníků, liberálního Prager Tagblatt, Bohemie /rovněž liberální, jen s větším důrazem na nacionální Němce/, k nimž později přibyl jako třetí vládně oficiální, tedy pročesky orientovaný, byť německy psaný list Prager Presse. Nebo s jednotlivci jako byl prozaik Walther Seidl, Hermann Grab, Camill Hoffmann, Augusta Hauschnerová⁹/a můj bratr Otto Brod, který /viz časová tabulka v moji kafovkové biografii/ s Kafkou a se mnou jako milý společník cestoval o prázdninách 1909 a 1910 a jehož literární dílo nebylo dosud správně posouzeno. Chci to rovněž dohonit v přespříští kapitole. Dále tu byly zásadní přátelské kontakty s českými spisovateli, hudebníky, malíři a českými lidmi všech stavů, všech tříd – stejně jako s německými a německo židovskými skupinami ve Vídni, v Berlíně a v jiných městech, i v Čechách. Rozhodně odmítám teorii /kterou rozvinul jmenovitě Pavel Eisner/, a který Pražský kruh líčí jako nepřírozně izolované, jakoby zdí „trojího ghetta“ od světa oddělené seskupení. Tato teorie je zcela nepodložená a věcně nesprávná, dokonce zavádě-

ající; možná že se hodí na nadmíru skeptickou Prahu německých Židů, jak je líčená v románech Augusty Hauschnerové /o tom brzy víc/, na Prahu let 1870 až 1890, v žádném případě však ne na mnohem srovnatelnější, důvěryhodnější, a i když ne přímo naivní, pak přece jen dětin- skou náladu Pražského kruhu (asi od roku 1904 do 1939). Tato teorie je stejně nesprávná jako teze, kterou v knize *René Rilkes Prager Jahre* (Pražská léta René Rilka), jež je i jinak velmi sporná, formuloval Peter Demetz, že totiž pražské literatuře jako „městské literatuře par excellence chyběl veškerý kontakt s přírodou“. Stačí, když si člověk přečte, co Kafka píše o lesích, o motýlech na Šumavě a na ne- sčetných dalších místech o kráse, požehnané svěžesti a zdraví příro- dy, když si připomeneme mnohé venkovské krajiny v mých básnických sbírkách nebo moji *Szene im Dorfe* (Scéna na vsi), kterou tak miloval Hofmannsthal, aby uznal *základní a nikdy ne dostatečně ostré odsou- zeníhodnou pochybenost těchto a podobných tezí*. Přečtete si třeba řádky Kafkova dopisu v mé kafovkové biografii /str. 144 3. vydání/: „V lesích jsou věci, o nichž by mohl člověk přemýšlet, a léta ležet v mechu“. Dále tamtéž strana 145, můj sonet na straně 100 ad. Je toho příliš mnoho, než aby to bylo uvedeno v plném rozsahu. Zde máme názorný příklad, že abstraktní myslící hlavy jako Eisner nebo Demetz promítají svůj vlastní profesorský pedantský odstup od přírody do výkladu autorských a filozofických typů, jejichž veškerá touha a radost /právě naopak/ spočívá ve spojení s přírodou, s přiro- zeností a nevyzpytatelným tajemstvím všech stvoření. O tomto zvláštním chybném výkladu *pojímání přírody* u pražské skupiny a její otevřenosti vůči světu směřující často přímo ke *kosmopolitizmu*, se v této knize ještě častěji a se zcela konkrétními příklady zmíním. Pravda je samozřejmě taková, že podobně robustními a navíc ještě mnohoznačnými pojmy jako izolovanost a únik od přírody se nelze dobrat skutečné diferenciace a hravých nuancí živého tvůrčího ducha. „Příroda“ – nejtajuplnější slovo! Člověk ji může interpretovat s Nietz- schem jako panovačnou, s Theokritem jako idylickou a kdoví kolika ještě dalšími způsoby. Je-li už u individua sotva možné pojmově vyjádřit „přírozenost“ – oč méně to pak lze u skupiny, v níž chaotič- ky víří rozporné a vzájemně se křížící snahy.

Vedle skutečnosti dejme tomu horizontálních souvislostí Pražského kruhu s přírodou a lidmi /současnými/ budíž zde alespoň v obrysech naznačena i vertikální, to jest časová souvislost s nejbližšími před- chozími proudy a snahami. – Užšímu Pražskému kruhu předcházelo působení skupiny, která si říkala Jung Prag (Mladá Praha), nebo také novoromantikové, tedy Hadwigera, Leppina, Oskara Wienera, Tesch- nera, Wilferta, k nimž měl ve svých okamžitě významných začátcích blízko mladý Rilke a později geniální Gustav Meyrink. Před mistry

slůvko obsaženo v jejím posledním románu /bohužel ho neznám/ *Die Heilung* (Vyléčení)?

Paní Hauschnerová pocházela z velmi zámožné pražské německozidovské rodiny, z rodu Sobotků. Sobotka je české slovo, znamená sabat – jednou jsem v rozhovoru s tou starou dámou vyslovil domněnku, zda jméno Sobotka /podobně jako jména Schöps, Szép aj./ neukazuje, že rodina kdysi patřila k sabatskému hnutí a že se to v živé vzpomínce projevilo v době, kdy se přidělovala oficiální jména /za císaře Josefa II./ Paní Hauschnerová se odmítla. Po chvíli náhle vyprávěla, že se v její rodině z pokolení na pokolení dědí starý meč. Že se ukazuje jen velmi zřídka. Sama prý ho viděla jen jednou jedinkrát... Pak zase mlčela. Víc už se nebylo možné dovědět. – K tomu připomeneme, že mesiášské hnutí vycházející od Sabataje Zeviho zachvátilo v 17. století židovstvo elementární silou, a to nejen Židy východní, k nimž Sabataj narozený ve Smyrně a působící v Turecku patřil, nýbrž i západní. Svědectví o tom podává /mimo četné jiné/ Glückel von Hameln ve svých memoárech psaných jidiš, které vyšly v roce 1690 v Hamburku. Vypráví v nich, jak Židé v Hamburku-Altoně balili svůj nejlepší majetek, aby vyrazili do Palestiny a léta ty bedny stály na půdách, až se konečně naděje na očekávaný signál ukázala jako lichá. –

Paní Hauschnerová žila jako vdova v Berlíně, ale často jezdila do Prahy. V Praze jsem se s ní seznámil. Měsíc před první světovou válkou. Tehdy jsem strašně, sotva únosně trpěl nepřiměřeným a nemilovaným povoláním státního úředníka na ředitelství pošt. V povídce *Norwehr* (Sebeobrana) /pozdější název *Ein Junge vom Lande* (Chlapec z venkova)/ jsem se pokusil vylíčit ten bídný stav, který se nenáviděným a zločinným všeobecným válečným neštěstím záhy ještě netušeně zostril. – Paní Hauschnerová ve mně zřejmě musela vzbudit velkou důvěru, protože hned ve svém prvním dopise /27. června 1914/ jsem před ní vylil všechno trápení svého srdce. Píší ji:

Velevážená milostivá paní!

Nedávno jsem zde mluvil s paní Zavřelovou a přitom jsme na Vás vzpomínali. – Moje situace je teď velmi zlá: náhle jsem byl v kanceláři přeložen na místo, kde musím vážně pracovat – a dokonce přemýšlet. Dokonce i mé srdce, to jest můj soucit se na tom podílí. Když totiž nechám ležet spis, dostane vdova nebo sirotek svou penzi o ty dny později. Můžete si myslet, že mě to připravuje o klid. Teď teprve vidím, jak poměrně dobře jsem na tom byl. A přitom tyto smutné, ano, groteskně smutné obrazy života! Není to groteskní, že vdova po listonošovi dostává jako penzi – 400 korun ročně /ročně, prosím!/? V dnešních poměrech! Vidíte, zcela jsem propadl svému referátu, ne-

myslím už na nic rozumného. Jak už se těším na prázdniny. Obnášejí /což je rovněž groteskní/ – dvanáct dní v srpnu.

Srdečně Váš
Brod

Na počátku dopisu zmíněná paní Zavřelová je zároveň /spolu s obdivuhodným berlínským prozaikem Martinem Beradtem/ vydavatelkou Dopisů Augustě Hauschnerové, v nichž není otištěn ani jeden dopis od paní Hauschnerové, nýbrž jen dopisy určené jí /tak to nařídila v poslední vůli/. A ve vzniklém volném prostoru se o to zřetelněji zjevuje příznačně jenný obraz vznešené ženy v její nekonečné dobrotě, s nesečnými filantropickými zájmy, přese všechno nevěřící, dobrotivou a přese všechno doufající. – Zavřel, pražský Čech, byl přítelem Meyrinkovým, Leppinovým a celého „širšího Pražského kruhu“, i já jsem ho dobře znal. Odešel do Berlína, stal se tam ředitelem divadla, svými skvělými nápady vzbuzoval pozornost. Podobně jako nadaná česká herečka Sybil Smolová, kterou jsme Kafka a já zbožňovali, jež později vystupovala v Berlíně obdivovaná Kerrem a provdaná za Wegenera. Už tyto příklady úzké souvislosti mezi Němci a Čechy, mezi Prahou a Berlínem ukazují absurdnost, ze vzduchu lapanou vykonstruovanost výše zmíněných teorií o izolovanosti a neviditelných zdech ghetta obklopujících Pražský kruh. –

Kdykoli jsem přijel na krátkou návštěvu do Berlína, nikdy jsem tehdy neopomněl navštívit paní Hauschnerovou. Ulice, kde tenkrát bydlela, nesla jméno, které se mi zdálo podivné, Am Karlsbad (U Karlových lázní). /Podivné, protože mi připínalo naše město Karlovy Vary (Karlsbad) v Čechách, nedávalo to smysl a chyběla tomu i slušná gramatická forma./ Ulička byla nesmírně tichá. Tak tichá, že její klid člověk v hlucícím Berlíně vnímal jako něco nepravděpodobného, dokonce sotva přirozeného. A navíc poblíž Potsdamer StraÙe, ulice hřmící velkoměstským ruchem. – Jak často jsem sedával v hezkém skromném bytě, který se mi zdál tmavý a malý, kde ale v jednom z pokojů, v „salonu“ stály dva klavíry a připínaly nádherné okamžiky skvělých hudebních soaré, o nichž jsem slyšel vyprávět. Žádnou z těchto sedánek jsem náhodou nezažil, což není divu, neboť jsem do Berlína jezdil jen zřídka a na velmi krátkou dobu. Z románu *Rudolf und Camilla* (Rudolf a Kamila), druhého dílu *Familie Lowositz* (Rodina Lowositzova), je však zřejmé, že paní Hauschnerová v Berlíně kdysi se zanícenou horlivostí studovala hru na klavír. Román má výrazné autobiografické rysy. Také Rudolf /Mauthner?/ hovoří pro všemocného Bismarcka. – Zdrženlivá žena byla při veškeré prostotě mistrní rozhovoru. U ní jsem se seznámil s Gustavem Lan-

dauřem a Jakobem Schaffnerem, oba byli její oblíbení chráněnci a měli zcela protikladné povahy /pokud se nemýlím, Schaffner později, brzy po smrti své vždy se starající patronky, přešel k nacistům/. A nejen těm dvěma, nýbrž i mnoha jiným, jež se hlásili ke zcela protikladným /mystickým nebo národnostním/ proudům, udílela Auguste Hauschnerová přízeň své vnímavé, i když také uzavřené duše.

Jedním z jejích center zůstala Praha, k jejíž pestré mnohotvárnosti se stále znovu vracela. Není divu, že jsme se v oblasti literárních látek setkávali. Její zřejmě nejplastičtější zpracovaný román *Familie Lowositz* /ve dvou samostatných dílech/, odvážně poučený na Zolově naturalismu a ještě dnes pozoruhodný, má ve sféře prostředí mnoho společného s mou knihou *Jüdinnen* (Židovky), v jejímž pozadí se uplatňuje také už zmíněný Zavřel jako model milovaného muže působícího zklamání. *Familie Lowositz* se však odehrává asi o čtyřicet let dříve než moje povídka. V její *Tod des Löwen* (Smrt lva) vystupují tytéž historické postavy jako v mém románu *Tycho Brahe* (Tycho Brahe cesta k Bohu, 1916). A sešli jsme se ještě potře: můj román *Das große Wagnis* (Velký hazard) je knihou utopické naděje stejně jako její *Siedlung* (Kolonie). Konstatovali jsme to s veselým úšalem. Uctívané ženě jsem napsal /30. dubna 1918/: „Už jednou jsme se setkali v látkovém okruhu – když jste psala *Familie Lowositz* a já *Jüdinnen*. Sama také ve své anotaci velmi výstižně zdůrazňujete, že to není náhoda, ale působení společného prostředí.“ – K českosti se paní Hauschnerová pokoušela být spravedlivá, velmi se vzdělala netolerantnosti svého mistra Mauthnera, i když ji Češi vždy zůstali cizí a záhadní. Líčila je jako domovníky, chudé studenty, bohémny. Mezi nimi typy vlastenců a socialistů. A přece jsem v jedné její knize našel citované verše, v nichž Clemens Brentano /*Die Gründung Prags* (Založení Prahy)/ nechává prorocky hovořit kněžnu Libuši:

Jak jezeru, jež zplodil horský proud,
i ji svět slunce lože ustýlá.
Paláce, chrámy plní každý kout,
kamenné vlny dmou se do šíra.
Vše plesá v jase hrůdy a blahem,
Praho, jsi naší slávy čestným prahem.

V posledním verši Brentano naráží na to, že slovo Prag /Praha/ bylo odvozeno od českého „práh“ /= Schwelle/. „Jezero“ mi připomnělo, že se mi jednou široká plocha Vltavy v Praze jevila jako mořský záliv, jako „Pražská zátoka“. Utajené souvislosti tak byly všude. I skutečnost, že v románu *Familie Lowositz* se mezi Židy /které autorka líčila zčásti velmi nenávisně/ jeden jmenoval Kafka a jeden

Welsch /bez tv, samozřejmě bez jakéhokoli vztahu k mým nejlepším přátelům, které Hauschnerová nikdy nepoznala, se mě podivně, dokonce bolestně dotkla. Mimochoodem: česká milénka, zpěvačka, která u Hauschnerové vystupuje, se jmenuje – Milena a je tam i muž pojmenovaný Krása, stejně jako mladý skladatel, jenž bídě zahynul v koncentračním táboře v Terezíně, jeho dětskou operu Brundibár ještě vězňové uvedli. Kafka, Welsch, Krása – stálost jmen v Praze je nesmírně velká. Tak hluboce se tam tajuplně mísí nové se starým. I v dnešní, zcela české Praze se v mladých literárních kruzích objevuje jméno Kafka, dokonce víckrát /jeden autor se mi představil jako František Kafka, tj. Franz Kafka/, jiný je Leo Brod /nejme příbuzní/.

Když ale křesťanský básník Brentano mluví o „chrámech“, je to samozřejmě míněno jako metafora pro „kostely“. Nejsou to /tehdy/ četné pražské synagogy, chrámy Židů. Židovské chrámy se nikdy neodvážily „plesat v jase hrůdy a blahem“ – zůstávaly shrbené a do jisté míry rozpacité ve stinných uličkách tak zvaného „Židovského města“, „páté čtvrti“, posmívané už kvůli jejímu skurilnímu jménu /kdo potřebuje *pátou* čtvrt?/, která musela být za našich dnů „asanována“, to jest zbořena, což už bylo naléhavě nutné. Většina jejích jediných obyvatel nebo jejích dětí se už dávno odstěhovala do „lepších“, tedy zdravějších, novějších čtvrtí města. – Auguste Hauschnerová zná v obou židovských románech jen Němce a Čechy jako národy, které mezi sebou bojují o nadvládu ve městě. Češi tehdy, v době, o níž Auguste Hauschnerová psala /kolem roku 1870/, vystavěli vlastními silami Národní divadlo, něžně nazývané Zlatá kaplička, požadovali vedle existující německé i českou univerzitu – Němci bránili svá stará privilegia, například právo studentů nosit veřejně na ulici čapku svého spolku, což Češi považovali za „provokaci“, apod. O Židech spisovatelka pouze dokázala říci, že „vlastně nevěděli, kam patří“ – s celou trýzní, kterou v sobě těch několik slov obsahuje. – Mne tehdy zasáhl první paprsek ne už zcela mladého sionismu. Věděl jsem, kam patřím. Mě a mé přátele Kafku a Welsche si získal Hugo Bergmann a studentský spolek Bar Kochba, jehož střed tvořily zářivě nezištné vůdčí osobnosti Bergmanna a jeho přátel. O tom a o vnitřních rozporech, které jsem přes to všechno musel překonávat, jsou rozhodující slova napsána v mé autobiografii *Streitbares Leben* (Život plný bojů, č. 1966). Rozhodnutí našlo tehdy výraz i v mé literární tvorbě. Rozhodnutí bylo nitkou, na níž visel svět. S horlivostí novokřtěnce jsem v květnu 1915 psal paní Hauschnerové: „Dokud jsou mi nejlepší souvěrci v poli a skoro celá práce spočívá na mně, musím se svými několika drobnými časovými zacházet velmi hospodárně, doufám, že mi to nemáte za zlé. Ne, Vy jistě ne! Myslím že Vás po tom krátkém rozhovoru už znám a jsem si jist, že máte pochopení pro moji nyníjší

situaci. Po válce – ano v tom všeobecném úlevném vydechnutí si chci i já zařadit víc času a s radostí s Vámi strávit vážně veselou hodinku. Zatím přikládám prospekt naší krásné revue vedené Buberem. Nechá-
vám Vám poslat dva prospekty a jsem přesvědčen, že v nich najdete tolik věcí, které stojí za přečtení a soucítění, že si předplatíte a dokonce možná budete spolupracovat.“ A dále v roce 1916: „Je to vel-
mi hezké, že chcete číst Žida“. Snad mi pak i napíšete pár slov o mých
článcích v sešitech 1 a 2. V sešitě 4 píši o Gustavu Mahlerovi. –
Možná že Vám jen chybí správné vědomosti o podstatě židovství;
možná Vám už tento časopis ukáže, že Vám jsou východní Židé
přece jen bližší než Arménci a černoši, možná že se neočekávaně do-
staví, tajemství sympatie, které ještě postrádáte. – Především jedno:
židovský nacionalismus nesmí vytvořit nový šovinistický národ,
nýbrž má jen uzdravit smířující, všelidskou, dnes degenerovanou ge-
nialitu Židů, poskytnout *reálnou* základnu mesiášskému hnutí. – Vel-
mi Vám doporučuji, abyste si přečetla: od Martina Bubera *Drei Re-
den über das Judentum* (Tři řeči o židovství) a od Theodora Herzla
Alt-Neuland (Staronová země). To druhé je dobrá kniha i jako román!
– Tychonovu postavu jsem vytvořil podle několika obrazů. – Milu-
jete-li geniální hudbu, nenechte si ujít operu Její pastorkyňa (Jenůfa
od Janáčka) v českém Národním divadle.“ Podobně v roce 1918:
„Pospíchám, abych Vám sdělil, že v Uraniu můžete s klidem číst svou
anarchistickou kapitolu. Uranie je nově založený spolek pražské ně-
mecké/židovské společnosti. Jeho pořady jsou, jak jsem slyšel, vždy
velmi dobře navštěvovány a opravdu pečlivě vybírány. – Mně na
tomto spolku, stejně jako na všech ostatních podobných asimilan-
tiských akcích, vadí naprosto vnitřní absence zaměření. Právě jsem
Vám radil, abyste četla anarchistickou kapitolu. Stejně dobře byste
tam mohla číst něco na *podporu* rodiny a něco proti převratu. Lidé si
tam všechno vyslechnou a z ničeho nevyvozují žádné důsledky... To
je ta bída naší doby.“ Dále 31. května 1918: „Vaše kritika mi
připravila klidnou, radostnou chvíli, zejména jsem hrdý na závěrečné
řádky, protože tam oceňujete i můj stonizmus, který ještě dnes větši-
na lidí považuje za jisté malé bláznovství nebo odklon od mé cesty.“
A souhrnně ještě jednou v roce 1919: „Zasláný článek jsem si s ra-
dostí přečetl. Způsob, jak spojujete pojmy internacionalismus a na-
cionalismus /v jediném slušném smyslu zvláštní duchovosti/, je zcela
podle mého srdce. Jen v jednom bodě se lišíme: Vy zdůrazňujete
svou německou složku, to jest prostředí, kulturu, výchovu – já svou
židovskou, to jest rasu, všechno vrozené, intuice. V podstatě je nám
oběma jako rozumným skeptikům, jakými jsme, jasně, že jsme
míšenci německví a židovství. Zdůrazňování jednoho či druhého fak-
toru není věcí poznání, nýbrž vůle. Já se chci vyvíjet tímto směrem,

Vy oním – východisko je stejné. Samozřejmě věřím, že mnohé důvo-
dy hovoří pro mě, že totiž založení a nikoli výchova podmiňuje tvůr-
čí schopnost v člověku. Vím ale, že v otázce volného rozhodování ne-
existují žádné argumenty.“

Po válce nadešel čas, kdy jsem byl spoluzakladatelem Židovské ná-
rodní rady a jednal s prezidentem Masarykem o právech, která je
třeba přiznat židovské obci. Dopis z 1. ledna 1919: „Pokud jde o moji
politickou práci, hádala jste dobře. Jen si sotva umíte představit, ja-
kých rozměrů dosáhla. Doslova mě pozřela. – Zaujímám jedno z ve-
doucích míst v Židovské národní radě pro československý stát a vi-
dím před sebou obrovské úkoly, které, obávám se, daleko přesahují
mé síly. Mravní obrození celého židovstva tady, pravdou, upřímným
vyznáním – smí člověk v něco takového doufat v době, kdy sice jed-
no nebezpečí, válka, alespoň oficiálně zmizelo, kdy ale lidská bestie
čihá za všemi frázemi, viditelná téměř tak jasně, že se člověk stydí,
že kdy věřil, myslel na něco jiného? – Ale přece ještě pořád nejsem
obrácen na Vaši pesimistickou filozofii. Ještě pracuji, ještě doutnám.
– Přikládám ukázkou té osklivé práce, kterou musím dělat. Oproti
tomu naše včerejší přijetí u prezidenta Masaryka osvěžilo mé duševní
rozpořádání. Filozof na trůně – nelze snad z toho čerpat odvalu? –
Zatím... doufám, že s Vámi budu brzy moci zase jednou mluvit. – Je
báječné, že se ujmete mého přítele Schreibera. Ani nevíte, kolikrát za
den mi spadne kámen ze srdce, když na něho pomyslím a v souvis-
losti s ním hned na Vás.“

Závěr dopisu se vztahuje ke smutné události, která se mi v oněch
vzrušených dnech přihodila. Paní Hauschnerová se tehdy ujala mého
přítele z mládí, skladatele a dirigenta Adolfa Schreibera v jeho osa-
mělosti. Byla k němu velmi hodná, aniž /to je pro ni charakteristické/
věřila v jeho talent. Nepodařilo se mi, aby mu uvěřila – stejně tak
zůstaly mamé mé snahy v případě stonizmu. Adolf Schreiber skončil
jako sebevrah ve Wannsee. Důvodem byla jeho celková melancholie
a zvláště zármutek, že ho v Berlíně nechávají dirigovat jen nená-
viděné operety. Po jeho smrti /30. září 1920/ jsem přítelkyni psal: „Je
to samozřejmě velká bolest a nemohu ji vůbec vyjádřit. Poznal jsem
Adolfa Schreibera když mu bylo 13 let při jeho obřadu bar mívá.
Jako děti jsme měli společnou pokladnu, vkládali jsme do ní své
úspory a když jsme měli pohromadě dvě koruny, kupovali jsme si
noty pro klavír a violu. Hrál na violu a já na klavír. Byli jsme nadšení
Wagnerem a vším, co byla „dissonance“. Tak jsme se vyjadřovali. Je
podivné, že z hudebníků jsme nejvíce pohrdali Weberem. Zvláště
předehra Preciosa byla pro nás ztělesněním všeho strašného. – Poz-
ději nás rozdělila národnost. Adolf byl totiž, nu, jen žasně, fanatic-
ký Čech a já stejně fanatický Němec. V roce 1897, po prosincových

nepokojích, jsem ho zavedl před náš byt, kde byla rozbitá okna, a řekl mu, že když se teď nevzdá česství, je s naším přátelstvím konec. Nevzdal se. – Pak nás ale zase svedla dohromady hudba a naše politické názory se změnily. – Nadešla léta jeho neštěstí; dirigovat operety – to byla klatba! – Jak ale ještě vzpomínám na sladké písně, které tehdy psal. Uzdravující se ženě od Petra Altenberga. To zůstane! A mnohé jiné, jsem o tom přesvědčen! – Manželství ho ale zatlačilo do banálnosti a nedůvěry vůči sobě samému. Jeho žena je velmi hodná a schopná a slušná. A přesto si myslím, že od ní měl odejít dříve! Nikdy jsem mu to neradil. Protože v takových případech není rady. – V tom je rozdíl mezi Vaším a mým názorem na Schreibera: já ho pokládám za génia, byť stonásobně deplataného, který se jen několikrát mohl na krátký čas rozvinout. – To nejdůležitější, co by se teď mělo pro toho nešťastného nešiku udělat: vydat alespoň výběr z jeho posledních písní! Vážená, milá milostivá paní, nechtěla byste převzít péči o to, aby se nic, absolutně nic z jeho hudebnické pozůstalosti neztratilo? Až budu v listopadu v Berlíně, chci se postarat o nějaké nakladatelství. Možná byste už teď mohla něco připravit? Vaše články v B.T. už probudily zájem o Schreibera. Nebylo by možné využít toho a zajímat se o nějaké hudební vydavatelství? Mnohokrát děkuji za všechna Vaše dobrá slova!

Skladby vyšly v nakladatelství Welt. Po Schreiberově smrti jsem také v Berlíně zorganizoval koncert, na němž zpěvačka Manja Bar-kan nádherně zpívala písně mého přítele, já jsem ji doprovázel na klavír a uvedl přednáškou ze své knihy o zesnulém.

Schreiberovu genialitu mi potvrdil Janáček, který v jednom dopise psaném mně a v jednom článku poukázal na originalitu a krásu Schreiberových písní.

Oba k sobě náležející pražské židovské romány paní Hauschnerové /druhý je pokračování a z větší části se odehrává v Berlíně/ se zabývají dávno minulým obdobím /asi kolem roku 1870/, kdy Němectví v Praze ještě dominovalo, i když muselo vzdorovat tvrdým útokům. Dobrou, kdy se mladá slečna Sobotková /Camilla/ vdala a stala se paní Hauschnerovou. Knihy byly napsány a vydány dávno poté; v roce 1908 /*Familie Lowositz*/ a 1910 /*Rudolf und Camilla*/. Celá perspektiva se změnila. Auguste Hauschnerová pravdivě zobrazuje dávno překonané předsudky přežilých časů. A v tom je, i když je to zarmocující, její historická hodnota. Nevím, jestli sama předsudky vůči českému národu překonala. Náhodou jsme se tohoto tématu nikdy nedotkli. Podle mě je jisté, že se střizlivá energická žena považovala za vysokou nad národnostní předsudky navzdory působení staré Mauthnerovy školy. /Jen v židovské otázce zřejmě ne./

V době, kdy byl vydán román *Familie Lowositz*, dokonce o rok dříve, jsem se už vyjadřoval úplně jinak. Od časů Goetha a Stiftera, po romantických verších Hartmannových a Meißnerově Žižkově, po nenaplněných názorech v dílech Hauschnerové a Rilka je to snad první jasný a srozumitelný pokus deklarovat sounáležitost německého a českého národa v Čechách, zřejmě uzavření míru. Předcházet mu beze slov statečný čin osmi malířů. Právě na něj upozorňuji ve své reportáži *Frühling in Prag* (Jaro v Praze). Byla uveřejněna 18. května 1907 v Berlíně, v týdeníku Die Gegenwart, který vydával dr. Adolf Heilborn. Je zbytečné zdůrazňovat, že humanista, kterému je něco přes dvacet, to jsem byl tehdy já, viděl věci podstatně optimističtěji než jak se skutečně měly a především než jak se později vyvinuly. (Ostatně reportáž, kterou zde znovu otiskuji, může silně zvlnit legendu o „zdech trojho gheta“ a o „uzavřenosti“ pražské menšiny před světem.) Napsal jsem:

Praha, začátek května

V Praze, vlastně už před městem, je pláň; mám ji velmi rád. Hravě se tam tenis a fotbal. Rozkládají se tam pole, v jejichž hroudách se teď prohánějí první jarní větríky. Chodívá se tam na procházky. Jednou jsem si tam dokonce vyšel na velmi zvláštní procházku s jedním sokem kvůli krásné tmavovlasé dívce... ale o tom teď nechci vyprávět.

Teď chci jen říci, že na téhle milé pláni u letohrádku bydlí několik milých malířů. Zavedli mě k nim a strávil jsem kouzelné hodiny v malém atelieru před jejich obrazy. A tyto obrazy teď visí na jedné malé výstavě; na několika stěnách je hodně nového života, hodně vzrušení, hodně mladého jara.

Nejdříve chci mluvit o tom, čím jsou tito lidé a malíři noví, potom trochu o jejich obrazech... Tito lidé jsou umělci, ale už nechodí v uměleckém hábitu, nenosí dlouhé vlasy, širáky ani atrapy všeho druhu. Jsou oblečeni občansky, překonali bohému. Jejich hlavním cílem už není pobuřovat měšťáky; cítí se být vnitřně v tak zásadním kontrastu k davu, že už vůbec nepovažují za nutné ukazovat to navenek. Na této složité bázi je pro ně opět možný a žádoucí styk s obyčejnými lidmi, sblížení se, jsou laskaví a nikdy v nepravou chvíli nezdůrazní svou odlišnost, žijí v poklidu se svými rodinami... Mezi obrazy najdeme řadu výjevů z útulného rodinného prostředí; sedávají u stolu, povídají si a dobře se snášejí se sousedy.

A zapomněli i na jiné boje. Jaro! Jaro!... Sešli se tu Němci a Češi, osm umělců bez ohledu na národnost. Tady v Praze, v ohnisku boje, kde se ve stínu zástav v národních barvách scházejí nejen kuželkařské spolky, nýbrž i lyrické kluby... Zdá se obtížné předvést někomu,

kdo není Pražák, směšné a choulostivé nuance naší jazykově rozvrstvené společnosti, která velmi horlivě pěstuje talent zdůrazňovat vždycky jen to, co oba národní kmény rozděluje a nikdy to, co je spojuje. Chtěli by z nás vyceppovat živé odznaky a stužky do knoflíkových dírek, naše názory srovnat do stranických prohlášení... Proti tomu mě pokouší chuť dokázat, i s rizikem, že některé vlastence na obou stranách rozladím, že v Praze už se dá těžko mluvit o čistě německém a čistě českém národě, ale jen o Pražanech, obyvatelích tohoto nádherného a tajuplného města. Došlo ke splynutí, krev se smísila, kulturní a hospodářské vztahy lákají za hranice. Ze zatvrzelosti se ještě mluví o dvou armádách tam, kde už je vlastně víc přeběhlíků. Vůdcové německých stran mají česká jména a obráceně. Rasa je pojem nestálý... Namítnou: ale jazyk!... Ó ne, Němci mnohdy sklouznu k tvrdé výslovnosti, Češi teprve nedávno očistili svůj jazyk od germanizmů... A silněji než všechno se osvěďčuje prostředí starého krásného města, po generace trávící soužití. Všem politikům navzdory se snašíme na slavnostech a při nočních epizodách, máme společné melodie Suka a Smetany, společnou pláň u letohrádku, zvláštní procházky, déšť a vítr, vlny ve Vltavě, pověsti a památka místa připomínající Žižku a Šárku, ohlédnutí, budoucnost, Rakousko, jaro a hnědé hroudy polí.

Když jsem poprvé viděl několik obrazů *Wily Nowaka*, dojala mne ta nová harmonie barev, chladný lesk a modelování, tiše se rozléhající pláň a slovanská duše, ano, slovanská duše v nich... Pak jsem se dověděl, že Nowak si říká Němec. Tak se může v Praze blamovat vlastenec a lidový psycholog. Ale dosti o té záležitosti, která je pro mě už téměř příliš samozřejmá! Všechny Nowakovy obrazy charakterizuje klasická velikost a dokonalé osobní styl. Člověk dojatý a uklidněně pociťuje, že svět je díky tomuto mistrovi zase jednou krásnější, novější, bohatší, že v něm září nové zářky. Velký rodinný portrét, na němž umělec zkomponoval sebe, bratra, matku, verandu svého venkovského domku v Mníšku, stůl s několika mísami na ovoce, miskami a jablky musím označit za nadpozemský, ne, za skutečně pozemský krásný. A všechny ty jemné krajiny s různě rozdělenými a zbarvenými pruhy luk, vpředu s kulatými korunami stromů jakoby navlečenými na šňůrce. A všude ovoce, ovoce, plodnost, nádhra barev... jablka na míse před oknem, které otevírá pohled na sněhovou chumelenici či na liják stékající po listnaté stěně do lučního údolí. Jablka v úplně tichém, zavřeném pokoji bez oken, jako kovové zelené, červené, žluté koule; u některých je naloupaná slupka a odvíjí se jako stuha. Pochmurná zeleninová zahrada po dešti; zkalený výživný vzduch vydechuje ze syté zeleně, mraky plné vody se valí po zamlžených horách v pozadí, zachycují se ve zmoklých korunách

stromů a tmavá mužská postava zeshora kráčí do velké pochmurně osvětlené přírody... Na dalším obraze je zima. Zima! Nezebe vás ještě? Jen se podívejte na ta tři vesnická děvčátka, kterým poryv větru zachytil sukně a složil je do chladných ornamentalních záhybů. Brrr... zima! zima! prudký pohyb a přece tak mrázivý; čáry i barvy mrznou, ani si nejprve nemusíme uvědomit téma, třeba sníh a vpravo skřípající pilu... čáry a barvy mrznou... A jindy jsou teplé a živé, když umělec chce: poslouchají ho. Blíží se k přírodě nově, po svém a beze stopy naturalismu. Na autoportrétu se zobrazuje jak v ohnuté ruce zvedá jablko, stojí za hromadou ovoce před stěnou s přibitým listem papíru, na němž je porcelánově modrý strom a vycházející slunce. Rád s těmi symboly souhlasím!

Ota Kar Kubín se mu blíží jasností barev, v nových dílech ho předstihuje. Ukazuje silnou vrstvu rudožluté mazlavé hlíny; zahrada v předjaří, její laťkový plot se mokře třpytí v tmavofialových odstínech, vlhkost vine kolem toužících křivek větví, kolem světlého pně břizy, vlhkost, vlhkost, chladné naváté páry nad rybníkem v pozadí; pak vystavuje portréty malované jako pozemky, s hlubokými rudými brázdami a póry jako hroudami. Barva je nanašena silně, často s ní zachází jako s plastickým materiálem. Tento umělec je zřejmě spolu s *Bohumilem Kubišou* nejsilnějším technickým talentem skupiny. Kubišta vystavuje krásné pastely, efektní výjevy z vojenského života, nádherný velký Vlastní portrét /perokresba/, zářivě jasné lucerny a brutální ženy z Florencie, ulice v Pule... Ano, tihle mladí lidé hodně cestují, milují dobrodružství a vidí svět, všichni hodně cestují a vracejí se domů s udivenými očima, které už odvykly. Žasnou nad cizími zeměmi a potom zase žasnou nad svou vlastí; tak jsou šťastní a silní. *Antonín Procházka* ukazuje venkovskou hostinu. Hostinu?... Je to žrhanice, něco nepochopitelného, animálního; každý tah obrazu se diví, rozrušuje se nad tak udivujícím zdravým sedláctvím. Děvečka se nahou paží opírá o stůl, otevírá dokořan hubu, v níž trčí zuby bílé jako kosti, podává si cosi z kouřící mísy; a tamhle se před sebe spokojeně dívá dítě a strká přitom do pusy lžiči, má tlusté naducané tváře; a na druhém konci stolu se vypíná obrovské neforemné poprsí staré selky a její vztyčená hlava s vypoulenými očima, pěst s vidličkou má velitelsky opeřenou.

Melancholické a jemné efekty miluje *Friedrich Feigl*, pozdní léto, podzim. Zbášňuje ponuré krajiny, věčný bílý prach vltavského jezu, smutné mlýny, mrzuté továrny. Nad jeho barvami a jednoduchými tahy, nad jeho světem bez slunce, který však přece tak pevně stojí v prostoru, se rozprostírá zvláštní askeze a melancholie. Přinesl také obrazy z cesty po Itálii; ale je to zima, ocelově modré nebe nad vilou Borgheze, mrtvé praskající parkové cesty... *M. Filla*¹⁰⁾ maluje vilu

s červenými taškami něžně skloněnou k rybníku, z jasného nebe v rohu obrazu přístří podzimmě čistý průzračný vzduch... Duše hovoří. Nemá hovořit, malíř chce být věčný, ale hovoří stejně. V tom spočívá silné novum... Je tomu tak i u velmi významných děl Maxe Horba. To, že jazyk jejích duše pohrdá všemi literárními prostředky a vyjadřuje se pouze malířsky je samozřejmě společným znakem všech osmi umělců, i *osmého*, *Georga Karse*¹¹¹, který se tentokrát nemohl zúčastnit, protože svá nejdůležitější díla teď vystavuje v Paříži a tady nechtěl ukazovat nic překonaného. Všichni se cítí být blízcí francouzským impresionistům. Meier-Graefe by měl z těch chlapců radost!... Uvedme jeden příklad této skryté, nevtíravé, cudné romantiky. Je to jen malířské duše: Horb maluje náměstí zalité slunečním jasem. Je to víc než obyčejné, čistě naturalistické slunce, víc než pravda barev a pozorování. Je to hymnus na sluneční světlo, nové slunce, oslava a vyžívání slunce. Náměstí je slunečním světlem jakoby omýté, překypuje žlutí, je jako dlouhý velký blesk. A jako by se všichni jas světa vylil na náměstí, nebe ve vedlejší uličce, v pozadí, potměnělo v záhadnou noc... skoro tam musí svítit elektrické obloukové lampy a bojovat proti stínu. Je to namalováno tak nádherně nesprávně, s tolika chybami, se zamlčovanou romantikou a je to velké!

Neskončím, aniž ještě jednou neupozorním na génia Nowaka. Nechci říci, že je nejvýznamnější z těchto osmi umělců. Ale rozhodně si ho člověk zamiluje nejdříve. A od něho najde cesty k duším ostatních. A nakonec miluje celou Osmu.

Bylo by velmi chvalyhodné, kdyby se některý salon v Berlíně, např. Cassirer, otevřel tomuto novému a bohatému umění...

Doslov z roku 1966: malíř Otakar Kubín, který později odešel do Paříže a psal se Coubine, byl Čech a nesmí být zaměňován s Němcem žijícím v Čechách /v Litoměřicích/, s Alfredem Kubinem, jenž nepatřil k Osmě. Je pozoruhodné, že německý a český mistr měli stejné příjmení. Příbuzní nebyli. S Alfredem Kubinem jsme později, Kafka a já, udržovali přátelské styky. Není třeba zdůrazňovat, že Alfred Kubín byl i velký spisovatel /román *Die andere Seite* (č. Země snivců, 1947)/, člověk písma a nejen grafik svých obličejů.

Výstava Osmý, která se konala v nenápadném, náhodou prázdném a ještě po čerstvé maltě vonícím krámě v jedné novostavbě, vyvolala odpor i potlesk. V pozdějších letech se Nowak stal profesorem pražské malířské Akademie. Mám od něho zmíněný obraz zimy s pilou a další ještě hezčí díla /rovněž Feiglův vítavský jez a nádherně drzý obraz šantánové zpěvačky od O. Kubína/. Filla postoupil na místo předsedy českého spolku pojmenovaného podle svědné tvorčičky, zcela geniálního malíře Mánesa. - Z osmi vystavujících byli

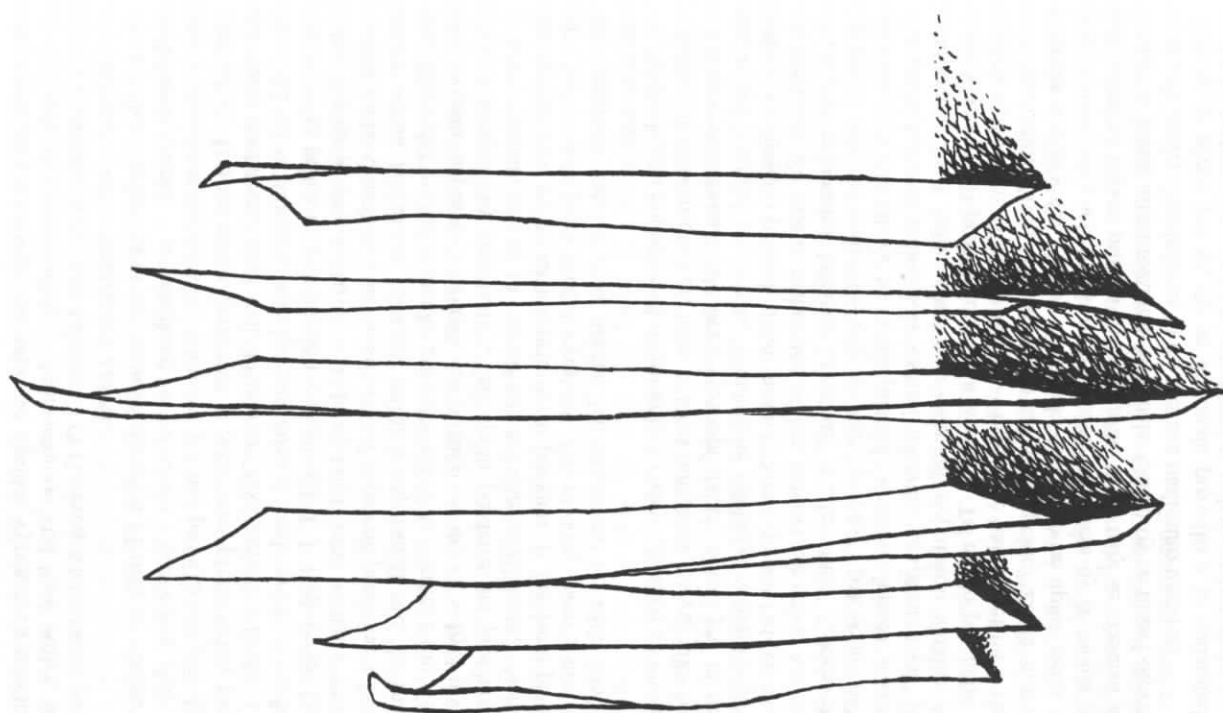
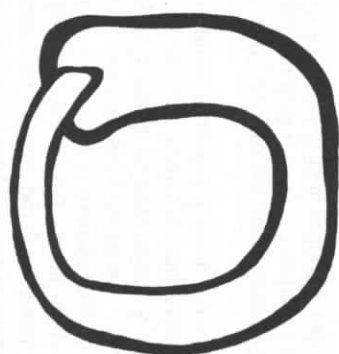
Kubín, Kubišta, Procházka a Filla Češi, Nowak, Feigl, Horb, Kars Němci; tři posledně uvedení Židé. - O obrazech jsem psal jen zřídka /protože vím, že v malířství nejsem dostatečně vzdělaný/, právě o Osmě a jednou, mnohem později o Horbovi, jednou o andělském, z náboženské hloubi těžícím českém Němci Brömsovi, člověku skvěle inspirovaném! Ach, že se v naší době tak rychle zapomíná dokonce na skutečnou inspirovanost! Nejméně třikrát v týdnu si člověk připomíná slova z Goethova dopisu /dopis Zelterovi z 9. března 1831/: „Lidé přece nedokáží ani od Boha, ani od přírody, ani od sobě rovných s povděkem přijímat to, co nelze ocenit.“ -

Člověk vidí, že stejně jako Auguste Hauschnerová jsem i já v roce 1907 věděl jen o dvou národech v Čechách. Musel ještě uplynout nejméně rok, než jsem si uvědomil národ třetí, k němuž jsem sám patřil. Roku 1908 vyšel můj menší román *Ein tschechisches Dienstmädchen* (Česká služka, č. 1910). „Psáno pro Franze Bleie, protože se mu v Praze tak líbilo.“ Celé dílko navíc vyšlo už koncem roku 1907 v časopise Die Opale, který vedl Franz Blei. - Negativní kritika, kterou Leo Herrmann uveřejnil v sionistickém týdeníku Selbstwehr, ve mně vyvolala krizi, jež pozvolna, v mnoha přechodových stupních, vynesla pravdu na světlo.

V knize *Streitbares Leben* o této epizodě píše: „V roce 1909 jsem byl upřímně pobouřen nad kritikem, který byl stejně mladý jako autor a dělal tak přemoudřelého. Pozval jsem ho, abychom si promluvíli. Diskutovali jsme dlouho a prudce. - Na konci debaty věděl leccos o myšlence čistého umění, o básnické netendenci, kterou jsem tehdy ve Flaubertově smyslu dodržoval přesně a aniž jsem to věděl i blouznivě; já jsem zase získal nejpřímivnější znalosti o židovském národním hnutí; a uzářl pro rozhovory s Hugem Bergmannem, které záhy potom započaly na nevyčerpitelné téma: židovský národ, židovská víra, židovské náboženství. - Tak vlastně Česká služka se hrála sice náhodnou, ale důležitou roli v mém probuzení. Ovšem ne zcela takovou, jaká jí byla přisouzena v povídce. Ale přece jen roli buditelky. Byl to začátek mého uvedení do skutečné problematiky národní a náboženské.“

Když potom Buber v roce 1913 spolu s pražským spolkem Bar Kochba vydal sborník *Vom Judentum* (O židovství), v němž byli mimo jiné zastoupeni Gustav Landauer, Wassermann, Moritz Heimann, Erich Kahler, Margarete Susmannová /se svým proctitým esejem o Spinozovi/, Karl Wolfskehl, Arnold Zweig, Hugo Bergmann s epichálním *Heiligung des Namens* (Posvěcení jména Božího), Hans Kohn, Ludwig Strauß, Oskar Epstein a Robert Weltsch, označil jsem se v této antologii jako „židovský básník německého jazyka“. Ještě přesněji jsem se později v listu Neue Rundschau /v listopadu 1918/

UŽŠÍ KRUH

Franz Kafka - není přehnané, když se říká, že není autora, který by za života vzbudil tak málo pozornosti /obecnou pozornost ale také rozhodně nikdy nehledal/ a přes kterého by se po jeho předčasné smrti převallila taková záplava nechápajících písemností.

Vynalezlo se ohavné přídavné jméno „kafkovský“. Ale právě toto „kafkovské“ je to, čím Kafka nejvíce opovrhoval a co potlačoval. *Kafkovské je to, co Kafka nebyl*. Miloval přirozenost, nezkaženost, veličnost, dobrotu, budování. Nikoli bezvýchoďnost, pomatenou záhadnost, nikoli to zvláštní, čeho si vždy všiml jako něčeho, co ve světě existuje, zaznamenával si to a s rozhněvaným humorem zařazoval, aniž to někde učinil středem své pozornosti. - Ta jemná a jako ocel silná duše se nepřiklání k ničení, nýbrž k rozkvětu. O potížích rozkvětu a budování si však Kafka nečinil žádné iluze. Ale to přece není chyba! Tak to přece musí být. Čím je člověk upřímnější, tím silnější to musí být.

Soudí se, že „strach“ byl pro něj charakteristickým rysem. Ne více a ne méně než třeba pro Rilka, který kouzelnou básně Vzpomínka začíná slovy: „A ty čekaš, očekáváš to jedno“ a pak se mu rozjasní:

A najednou víš: tak to bylo.

S tebou zvedá se i tvé
minulého roku dílo
v tísni, tvaru, modlitbě.

Kde z Franzových dopisů a deníků promlouvá strach, je to strach *odůvodněný*. Strach těžce nemocného, který ví, že je v mladých letech nevyléčitelný, ztracený - strach před nadcházející hrůzou hitlerizmu, kterou v jakémsi spirituálním vnučení předvídal a dokonce předem popsal. Kdo ze skutečnosti, že váhal před dlouhodobou návštěvou na letním bytě Oskara Bauma a své rozhodnutí několikrát změnil, vyvozuje jeho zvláštní úzkostlivost, nemá tušení o velkých problémech, jež s sebou přinášel blízký styk se slepým spisovatelem Baumem. /Vložím je, až se budu zabývat Baumovou osobností./ - Rozhodně by bylo podstatně výstižnější zdůrazňovat jako pohutky v Kafkově duši odvahu, ano šílenou smělost, například v jeho sportovních cvičeních - než rozslapávat na kaši téma „strach“.

Polemikou se však nic nedokáže. Chtěl bych zde pozitivním způsobem, obrazem jasně ukázat, jaký byl Kafka ve skutečnosti. Nazývám tento obraz *Nesrovnatelné*. Necht tu tedy stojí tak, jak mi ho /několik let po Kafkově smrti/ přinesl sen. Tehdy, před dávnou dobou, byl otřesen v novinách Neue Zürcher Zeitung. Zmínují se o tom jen proto, aby někoho nenapadlo, že jsem si to zjevení teď, ad hoc, vymyslel. Obraz hovoří takto:

„Uprostřed pokoje stál krásný černý klavír. Pokoj byl vysoký a za- ujímal celý roh domu, okna otevírala pohled na křižovatku několika ulic zářezavajících se hluboko mezi bloky domů. Venku plály neobvykle syté červánky, které pak v průběhu události ztemněly, a sice velmi rychle a bez skutečného přechodu. Něco z rudého nebe však v pokoji utkávalo i později.

V pokoji se radostně a slavnostně vyhrávalo. Bylo tam mnoho mých přátel. Jeden z nich hrál plnými úderý předehru k veselohře, dosud neotřesenou skladbu rovněž spřáteleného, ale nepřítomného umělce. Seděl jsem na sedátku vedle klavíristy.

Vstoupil Franz. Jako vždy přišel pozdě - ale zdvořile skromný úsměv nepřipustil, aby se proti němu pozvedly výčitky. Uklonil se a přitom střídavě rozeplal a zapínal knoflík žaketu /tmavošedého a jako vždy bez proužků a bez jakéhokoli vzoru/, aniž to působilo rozpačitě. Byla to jen lehká hra rukou. Ruce se jaksi smály dál, zatímco jeho krásná úzká hlava zvažněla v souladu s hrou.

Když jsem ho uviděl ve dveřích - i později, dokud se hrálo, zůstal stát u dveří - polekal jsem se tak, že jsem nemohl vydechnout. Franz před několika lety zemřel. Ale teď to člověk jasně viděl: nebyl mrtvý. Dokonce vypadal lépe než kdykoli předtím. Barva obličejě, vždy snědá, měla teď růžový odstín, což mohlo být následkem osvětlení, pravděpodobně to ale bylo po dlouhém pobytu na zdravém vzduchu, na slunci nebo v horských výšinách. Jeho někdy jako ostří nože úzká tvář se přece jen trochu, alespoň v náznaku, vyplnila, aniž ztratila svou přirozenou půvabnou štíhlost. A vlasy, silné, velmi husté a černé, měl uprostřed rozděleny pěšinkou, nebyly ale hladce sčesaný, nýbrž odstávaly, pěstěné a mladicky přirozené.

Konečně se mi vrátila řeč a upozornil jsem kolemstojící, že ten, o němž se věřilo, že je mrtvý, je opět tady. Kupodivu to nikoho nepřekvapilo. Mnohem spíš to vypadalo, jako bych jen já sám považoval Franze za mrtvého a teď byl lépe poučen; zatímco pro ostatní, kteří můj omyl nesdílili, bylo takové poučení zbytečné. Měli by se tedy ale divit mému rozrušení, nečinili však ani to, nýbrž vlastně zůstali úplně lhostejní; to jsem ale přijal jako zcela samozřejmé, takže kruh vzájemných klidných vztahů zůstal cele uzavřen; tím spíše, že i já jsem se pokud šlo o zjevení rychle uklidnil a brzy zcela nabyl jistoty.

Předehra skončila. Všichni byli nadšení. Lfbil se zejména jeden motiv, který se velmi často vracel, ve stále nových variacích, jakoby z nevyčerpateľného bohatství, a v určitých pasážích nebyl vůbec přerušen. Sedl jsem si ke klavíru a hledal to krásné místo v rukopise. Přehrál jsem některé obraty, které se mi jevily jako zvlášť dojemné, a vysvětloval, jak jsem to tak rád dělal, v čem zřejmě spočívá jejich

geniální nápad, pokoušel jsem se slovem a zdůrazňujícím úderem do kláves pokud možno co nejvíce přiblížit neuchopitelnému. I Franz teď přišel blíž, stál vedle mě a řekl, že tato často opakovaná figura připomíná dav lidí – vlnivým pohybem ruky to srovnání okamžitě objasnil, doslova jsem viděl neklid mnoha hlav, jejichž obrysy byly ozářeny sluncem. – Z pozadí sálu teď někdo namítl, že metoda takového opakování a proměn vlastně pochází od Bacha a Smetany. Pohlédl jsem na Franze, z jeho výrazu jsem četl souhlas. Oběma nám bylo jasné, že chladný způsob analyzování, který hledá, vlivy, dokonce „plagiáty“, bloudí světem krásy cize a příliš hrubě, že skutečné pochopení a správný cit zacházejí s mnohem jemnějšími nástroji a vnímají krásu tam, kde ji najdou, bez znevažující, historizující tendence, i když se rozhodně neuzavírají historickým souvislostem a jejich fluidu.

Aniž jsme si vyměnili slovo, věděli jsme, že jsme zajedno. Jako tak často. – Později jsme rozpředli hovor. „Ty máš přede mnou tajemství“, naléhal jsem na něho, „žiješ a zároveň jsi mrtvý. Proč mi neřekneš, co to je.“ Byl jsem zase velmi rozrušen a slzy mi zaplavily oči.

Odstoupil ode mě k oknu, dlouho se smutně, mlčky díval ven. Zřejmě jsem zašel příliš daleko, snad jsem ho nevědomky ranil. – Ale ani to se mě snad nijak neobyčejně nedotklo. Často se stávalo, že Franz neodpovídal. Nebyla to ani povýšenost, ani tajnůstkářství. A jakkoli jeho odmítavé mlčení mnohdy zahabovalo, nikdy jsem se necítil uražen. Na to jsem ho příliš miloval a ctil. Někdy se ale tvářil, jako bych ho byl zranil. Tak i nyní, u okna. Ale vždy jsem si byl jasně vědom, že se nezlíbí doopravdy, že spíše vnitřně, jakoby pro svou zápravu hraje cosi jako úplně volnou šachovou partii se vzájemnými city, v nichž je každá pozice přesně zaznamenána, téměř s určitou lživostí a tvrdohlavostí – ale celá ta šachová hra, při níž je každý potrestán za každý chybný tah, je v podstatě přece jenom hra a nemá nic společného s tím, co k sobě cítíme. Skutečný vztah je mnohem spíše zcela nezávislý na drobných nešikovnostech, omylech, trapnostech, bez nichž se to prostě mezi lidmi neobejde.

Když stál Franz u okna, měl jeho obličej zelenavě bílý odstín. Lehl jsem se, ale hned jsem si řekl, že to svělo nemůže být nic jiného než odlesk ztemnělého nočního nebe a pouličního osvětlení, které sem z hloubi proniká.

Potom se Franz opět obrátil a mluvil se mnou i s ostatními. Začalo loučení. I on se chystal odejít. Kam ale? – Najednou jsem měl dojem, že vím, že mrtví jsou občas hosty u svých příbuzných a přátel, že je ale lidé po skončení setkání nechávají odejít, aniž přemýšlejí, kam jdou. Tato obecná bezcitnost mě bolela, přestože jsem si zároveň říkal, že proti tak nezvratně panujícímu zvyku nelze nic dělat.

Doprovodil jsem Franze do předstě. Tady jsem měl také výhodu být s ním sám. Byla to prostorná, téměř úplně temná místnost, v které bylo otevřenými starodávnými dveřmi vidět chodbu schodiště, které bylo jasně osvětleno. Tu a tam postávaly nezřetelné postavy, žádná z nich nebyla nablízku. Franz mi pevně stiskl ruku na rozloučenou a já se roztřásl. „Tak slabý, Maxi,“ zašeptal tážavě. Pod tou výtkou jsem se úplně zhroutil. Kolena mě už nenesla.

Franz se ale ukazovačkou dotkl mé tváře, objel hluboké kruhy pod mýma očima a ještě jednou opakoval: „Tak slabý?“ Teď jsem teprve pochopil, že v jeho slovech nebyla výtká za mě změkčilé sentimentální chování, nýbrž nic jiného než přátelská obava kvůli mému bíděnému vzezření. Skutečně jsem v té době prodělal hodně, bohužel kvůli jedné ženě a jednomu plánu. To mohlo být na mém obličej znát. – Z náhlého pochopení významu „tak slabý“ na mě zářila celá, tak často osvědčená dobrota mého přítele. Poznání, které bylo důvěrně známé a přece mě jako překvapivý pohled do Franzovy laskavé plně duše přemohlo takovou silou, že jsem Franze objal kolem pasu. „Jak jen je možné,“ zeptal jsem se – nevěděl jsem, zda sebe či jeho – a útěcha zároveň – to jsou přece protiklady, nemyslíš? „Možná ne tak úplně,“ řekl tiše s neproniknutelným úsměvem. V tom okamžiku mě také objal. Byli jsme teď jako jeden celek z opěr a opor, bylo to úplně jiné, než když se člověk dotýká ženy. Necítil jsem pod rukou nic než jeho oblek, chladnou, příjemně drsnou elegantní látku, jeho tělo jsem necítil, jen nádherně povzbuzující pevnost jakoby železné konstrukce. I Franz ve mně zřejmě našel oporu. Popošli jsme spolu pár kroků, jako bychom chtěli opravdu vychutnat pocit společné jistoty. „Zůstaneme spolu,“ řekl jsem radostně. Franz přikývl. Tím veselým, živým přitakáním do mě vešla jistota, že se s ním určitě zase setkáme, možná po smrti, ale rozhodně zcela jistě a nebude to v příliš vzdálené budoucnosti. Pak mi ještě, než odešel, jednou a oběma rukama stiskl pravici, jak bývalo jeho zvykem. –

Probudil jsem se ze sna a oči jsem měl ještě mokré. Výtká a zároveň útěcha – ano, to byl Franz. Tahle směsice na něm byla nesrovnatelná, podle ní bych ho poznal mezi desetitisíci. Pokoušel jsem si jasněji vybavit ten rohový pokoj, v němž se setkání odehrálo. V mém současném bytě to nebylo. Možná že v domě ve Skotěpce, kde jsem bydlel ještě u rodičů, byl tak vysoko položený rohový pokoj s výhledem do dvou stran a červánky a uličkami hluboko dole. Nemohl jsem si přesně vzpomenout. Ve snu, který si ještě chvíli i ve stavu bdění zachoval přesvědčivost skutečnosti, se mi přece poněkud zjevovaly všemožné prvky neskutečnosti, jež mi působily bolest; neboť s jejich zřetelnějším vystupováním mi Franz znovu umíral. S velkou nevolí

jsem si uvědomil, že tak veselí sváteční hudební posezení s mnoha přáteli bylo fantazií a v náladě a situaci mých posledních let nebylo vůbec myslitelné. Především chyběli ti četní přátelé. Ale i oni by mi byli málo platní, protože ten jeden by rozhodně chyběl.“

Ano, nesrovnatelné na něm bylo, vedle mnoha jiných rysů, že jeho přátelská slova často znamenala „zároveň výtku a útěchu“. O tom svědčí už jeho panovačně posměšný, ale vůbec ne zraňující dopis o „vlčí roklí“, který mi napsal a který si lze přeložit ve svazku *Briefe* (Dopisy) str. 24/, tento vzor opravdu přátelské výtky. Z něho (jako z mnoha jiných zážitků, které jsem s ním prožil/ vyplývá, jak ostře vystupoval právě proti onomu „kafkovskému“. Rozvažnost a pravdivost a uměřenost byly vlastnosti, kterým se člověk mohl od něho učit. Aniž je snad kázal. To učení vycházelo z celé jeho podstaty, ta- juplné a obšťastňující. Bylo protikladem k dekadenci, nihilizmu, „voromantie“ rozkladu předcházející pražské generace a la Hadwiger a Leppin. Ztělesňoval výchovný prvek, ať už si to chtěl připustit, nebo ne. Pryč s odporným výrazem „kafkovský“! Zahrazuje cestu k pocho- pení té velké postavy. Okolnost, že Kafka *rozvažnost a uměřenost* byla vyvrána chaotické době, v jejímž pozadí číhává doutnala ještě větší chaotičnost, ba katastrofičnost, činila tuto rozvažnost a umě- rost dvojnásob cennou a skvělou; samozřejmě jim vnutila také pečť v nutném případě komplikovanosti, onu pozoruhodnou, paradoxní a humoristickou přísadu, jež tak mnohé zaváděla.

Chci zde uvést tři další důkazy Kafkovy specificky uměřené „roz- važnosti“, jež se projevovovala jako „výtka a útěcha“ /často spjatá se sokratovskou ironií/.

Zřídka a nerad se probírám svými starými dopisy a papíry. Někdy to ale přece jen musím udělat, z toho či onoho důvodu, a přitom občas narazím na leccakou pozoruhodnost. Tak jsem nedávno našel Kafkův rukopis, i když jen malíčky listek s několika jmény. O tom chci vyprávět.

1. Jde o sešit na způsob školních sešitů, které dodnes rád použi- vám. Tmavomodrá obálka, bílá nálepka. Na ní je vyznačen obsah a název: *Existují v umění hranice zobrazitelného?* Je to náčrt před- nášky, kterou jsem kdysi měl. Datum: 28. ledna 1910. Vděčím laska- vosti germanisty Kurta Krolopa z Halle za zjištění, že tato přednáška se podle bibliografického přehledu Ernsta Rychnovského /*Deutsche Arbeit*, ročník IX/ konala v pražském spolku Frauenfortschritt (Žen- ský pokrok). – Přednáška, misty rozepsaná, pak zase jen naznačena v heslech, vychází z citátu jednoho francouzského autora: „L'incex- pressible n'existe pas“. Já jsem ale tvrdil opak. Nic existujícího ne- může být adekvátně zobrazeno. Chladné exaktní pojmy nestačí na nekonečně nuancovanou skutečnost. Ani substantiva, ani adjektiva.

Nejspíše lze najít nepřímý přístup. Například s pomocí vokálů. Uvá- dím tu Goethovy verše:

O polednách sedává
mládež stranou v chládku.

Zde (jak tvrdím/ přináší už tři a v prvním verši sugestivní pocit ochlazení. Pak cituji jednoho „mladého autora z Prahy, který dosud jen příliš málo vystupoval“. Jméno neuvádím. Jsou to řádky z Kaf- kova *Beschreibung eines Kampfes* (Popis jednoho zápasu, č. 1968). Zde jedno místo doslova převzaté z mého tehdejšího /načrtnutého/ ru- kopisu přednášky: „Vlak se rozjel, zmizel jako dlouhé zasunovací dveře a za topoly na druhé straně koleji byla masa krajiny, že to až bralo dech.“ /Tak píše ten mladý autor./ – Je noc. Není vidět nic přes- něho. Nedokonala věta /to vyjadřuje/. Chybí, tak tmavá, /za slovem „krajiny“/... Dává to pocit, že člověk nevidí nic zřetelného. Ano, zdá se, že je tu vyjádřena celá situace novely. – Musím vám něco pro- zradit: V Praze skutečně tajně existuje něco jako básnická škola, péče k níž se hlásím i já. Pozor na každé slovo, každou slabiku, péče všemu podle /vzoru/ mistra Flauberta. Nikoli však jeho chmurný pohled na svět, nýbrž detailnost každé podrobnosti. Není rozdílu mezi for- /jeho/ pozorováním věnovaným každé důležitosti./“ – Slova v závorkách jsou mou a obsahem. /Obojí je stejně důležité./“ – Jak je vidět, tehdy jsem nedělal přípojenu dnes pro lepší jasnost. – Jak je vidět, tehdy jsem nedělal žádný rozdíl mezi „Pražskou školou“ a „Pražským kruhem“.

Přednáška později přechází k problematice klíčového románu a erotiky. Nikde nesmí být spisovatel kladen hranice, i tak to má dost těžké. Vlastně stojí vždy před neřešitelnými problémy. S mladi- kou bezstarostností docházím ke shrnutí: „Žádám úplnou svobodu pro spisovatele.“ – Vlastně se dnes, když obracím ty staré stránky, di- vím, že jsem už tehdy řekl mnohé, co se teď, o 55 let později, opět vynořuje jako problém mládeže, například u Marcuse.

Po přednášce následovala diskuze, kterou jsem v bodech zachyco- val – zřejmě abych mohl odpovídat. Nejprve mluví slepý autor Oskar Baum, temperamentní jako vždy. Potom Kafka, proti mně. V sešitě jsem si poznamenal: „Kafka: tato nedokonalost /literatury/ vzniká jen v abstraktního pojetí.“ – Jednotlivý spisovatel je člověk, stejně jako publikum jsou lidé. Tím vzniká souvislost. – Nejvýznamnější roma- nopisci se současně vyvíjejí: Bartsch, Conte Scapinelli, Traugott Tamm, Ginzkey. – Přednášející táhne proti rozmanitosti světa, nikoli proti nedokonalosti /literatury/.“ Kafkou jmenování, zřejmě sotva vý- znamní autoři představují haňdanku. Na oba prostřední si už nemohu vzpomenout ani podle jména. Celá věc je ještě podivnější, když se

člověk zadává na lístek vložený do sešitu, zřejmě vytržený z poznámkového bloku, na němž jsou Kafkovou rukou poznamenána následující jména: „Wilhelm Fischer, Traugott Tamm, Heinz H. Ewers, Schitzler, Kellermann, Ginzkey, Rudolf Hans Bartsch, Stratz, Herzog, Zobelitz, Conte Scapinelli, Hermann Ilgenstein, Otto Ernst, Sudermann, Wilbrandt.“ Každé jméno stojí samo na řádku. Žádné čárky. Jméno „Rudolf Hans Bartsch“ je dvakrát podtrženo. – Úplně na konci v rohu lístku je Kafkovou rukou drobným písmem poznamenáno slovo „stát“. Snad chtěl Kafka také vznést námitky proti mému tehdejšímu anarchizmu?

V další diskuzi se o slovo hlásí pan Freiburger (neznámý), ještě jednou Baum, potom ještě Kafka. O Kafkově příspěvku do debaty, který zřejmě vyústil v ironii, jsem si udělal následující poznámku: „Bartsch nemá zapotřebí, abych ho hájil. – Ale o co se publikum musí obávat víc: o literaturu nebo o svůj klid?“ – Ke spisovateli Bartschovi mě ještě napadá, že se tehdy proslavil románem *Zwölf aus der Steiermark* (Dvanáct ze Štýrska) a že Theodor Lessing /později/ napsal knihu, v níž Bartsche uváděl jako protiklad a vzor všem autorům „asfaltové literatury“. Sic transit... Snad chtěl Kafka především poukázat na nejtenější matadory /s výjimkou Schnitzlera/ veřejných knihoven, ne právě na ty nejlepší. Proto jeho ironie.

2. Do oblasti Kafkovy rozvážlivosti a vůle budovat patří i jeho sionismus, který je zřejmý jmenovitě v jeho dopisech, ale také v deníku /zápisky o východožidovských hercích/ a ve skicách jako *Synagogen-tier* (Zvíře synagogy).

V roce 1967 mě v Tel Avivu navštívil Kafkův nakladatel J. Herzl Rome, majitel nakladatelství Schocken-Books /New York/, jenž už bohužel zemřel. Vyprávěl mi o velkém svazku dopisů /Dopisy Felici Bauerové/, který u něho připravuje profesor Erich Heller. Ty dopisy jsem nikdy nečetl, na dálku jsem se ale staral, aby se neztratily. Prostředníkem byla moje sestra, která stejně jako s ní spřízněná /švagrová/ Felice bydlela v Kalifornii. Felice byla, jak známo, s Kafkou dvakrát zasnoubena. Obě ženy už nežijí.

„Budete mít radost,“ sliboval Mr. Rome. „Hned v prvním dopise Felici jí Kafka navrhuje společnou cestu do Palestiny, podává přesný plán té cesty.“ – Dnes je Izrael, bývalá Palestina, turistickou zemí. Tehdy, v roce 1912, navštěvovali naši pravděpodobnou vlast jen sionisté.

Ve své knize *Verzweiflung und Erlösung im Werk Franz Kafkas* (Zoufalství a vykoupení v díle Franze Kafky) jsem podal doslovnými citacemi z Kafkových dopisů přesvědčivé důkazy o jeho sionismu a nepotřebují nové argumenty. Ale s ohledem na to, že germanista profesor Muschg se odvažil tvrdit, že jsem Kafku „zfalšoval“ tím, že

jsem do něho vinterpretoval sionistické smýšlení, očekávám vydání ohlášeného svazku korespondence s radostným napětím. V zemích východního bloku je i beztak židovská složka Kafkova duchovního vývoje buď zcela zamlčována, nebo jen mimochodem nesměle naznačena, přestože v Kafkově boji proti nenáviděné izolaci a bezdomovství /*Odradek*/ tvoří jednu z hlavních os. Protože ale nakonec vždy pravda zvítězí, nedělám si příliš starostí s bizarními chybnými výklady a přesně vím, že se nakonec moje interpretace Kafky prosadí.

3. Při prohlížení starých papírů jsem nedávno našel dosud neznámý Kafkův rukopis. Nehledě na významný obsah je pozoruhodný i tím, že ho lze téměř přesně datovat a že je to jeden z nejranějších Kafkových literárních výtvorů, který se zachoval, za předpokladu, že těch několik dopisů, které jsem uveřejnil na stránkách 9. až 32. svazku *Briefe*, nepočítáme k úplně samostatným výplodům Kafkova ducha; ačkoliv mnohé jsou svým půvabem a osobním stylem důležitější než celé knihovny, které teď látaji dohromady všude vybudují kafkologové.

Ostatně i níže citovaná písemnost má na dvou místech sklon být dopisem. Přesto se ale ukáže, už tím, že na počátku chybí oslovení, na něž Kafka nikdy nezapomněl, jako určité „rozjímání“, jako předstupeň jeho první knihy.

Rukopis sestává ze tří osmerkových listů, na každém jsou dvě stránky psané tužkou, místy je písmo setřeno, těžko čitelné. Jedno slovo nemohlo být s jistotou rozluštěno. – Na posledním listu je pospaná jen jedna stránka a text je přerušen. Velikost listů: 17 cm vysoké, 10,5 cm široké. Poslední list o dva cm kratší.

Je to rozpracování polemické myšlenky proti mně, Kafkova odpověď na mé dva články, které vyšly v berlínském týdeníku *Gegenwart* /vydavatel Ernst Heilborn/ 17. a 24. února 1906 pod titulem *Zur Ästhetik* (K estetice). V těchto článcích jsem jednoduše a s mladickou lehkomyšlností /tenkrát mi ještě nebylo ani 22 let/ tvrdil, že kategorie „krásna“ má být prostě nahrazena kategorií „novost“. „Nová apercepc“ nebo „vnímání plus vnitřní zpracování nového dojmu“, jak jsem ji v návaznosti na Herberta a Wundta definoval, představuje podstatu krásy.

Moji přátelé Felix Weltsch a Kafka bouřlivě protestovali. Kafka mě stále varoval před přeháněním. Léta mě systematicky vychovával k vyrovnanému pojmání života /což dnešní kafkologové z jejich bizarního a klaunského pohledu na Kafku absolutně nechápou – ale já jsem Kafkovu niternou vážnost hluboce prožíval/. Dokladem této výchovy je i následující Kafkův esej. Bohužel zůstal fragmentem. – Že mé programové prohlášení „nové rovná se krásné“ bylo sice chybné,

ale přece jen nepostrádalo správné jádro, ukazuje výrok přibližně stejné starého Schönbergova žáka Antona von Webera, který jsem poznal teprve nedávno: „Vysloveníhodné je jen to, co ještě nebylo vysloveno.“

Kafka byl ale mým postulátem podrážděn. A napsal, ačkoli tehdy právě pracoval na závěrečné zkoušce svého právnického studia /dopis ze 16. března 1906/ následující stránky, které mi pak zřejmě předal. – Písmo je staré, tak zvaný kurent. Styl přesně stejný jako v *Beschreibung eines Kampfes*, který připomíná i školské členění a), b), c) atd. Začátek je zřejmě ovlivněn Schopenhauerovým učení o „bezvolním intelektu“ a ukazuje, vzhledem k tomu, že Schopenhauerem zcela opovrhovala v Praze vládnucí brentanovská škola, Kafkovu opozici proti této škole, s níž ho do duchovního spojení uvádějí jen lidé neznali. – Ale souvislost s *Beschreibung eines Kampfes* a s Hofmannsthalovým Chandosovým dopisem je podtržena důrazným odkazem na nekonečnost a nevyčerpatelnost názorného prožití. Zde je Kafkův text:

„a) Nelze říci: jen nová představa vyvolá estetickou radost, nýbrž každá představa, která nespadá do sféry vůle, vyvolává estetickou radost. Řekne-li se to ale přesto, znamenalo by to, že pouze novou představu můžeme přijmout tak, aby nebyla dotčena naše sféra vůle. Je ale jisté, že existují nové představy, které estetiky nehodnotíme. Jakou část nových představ tedy estetiky hodnotíme? Ta otázka zůstává.“

b) Bylo by nutné „estetickou apercpci“, dosud nezavedený výraz, podrobněji, nebo vlastně vůbec, vysvětlit. Jak vzniká onen pocit požitku a v čem spočívá jeho svěbytnost, čím se liší od radosti z nového objevu nebo ze zpráv z cizí země či vědní oblasti.

c) Hlavním důkazem nového názoru je všeobecná fyziologická, nejen estetická skutečnost, a to je únava. Nyní na jedné straně z mnoha tvých omezení pojmu „nový“ vyplývá, že vlastně všechno je nové, neboť všechny předměty stojí ve stále se měnícím čase a osvětlení a my diváci nejnak, musíme se tedy s nimi setkat vždy na jiném místě. Na druhé straně se unavíme nejen při užívání umění, nýbrž také při učení a zlézání hor a obědvání, aniž můžeme říci, že telecí maso už pro nás není odpovídajícím pokrmem, protože jsme z něj dnes unaveni. Především by ale bylo nespravedlivé říkat, že existuje tento dvojitý vztah k umění. Raději tedy: předmět se vznášá nad estetickým okrajem a únavou /která je vlastně jen k milování těsně předcházejícího času/, tedy: předmět ztratil rovnováhu, a sice ve špatném smyslu. A přece tvůj závěr nutí k aranžování tohoto protikladu, neboť apercce není stav, nýbrž pohyb, musí se tedy završit. Vznikne tro-

cha hluku, do toho tento potlačený pocit požitku, ale záhy musí všechno spočívat ve svých vyjetých kolejkách.

d) Existuje rozdíl mezi lidmi estetickými a vědeckými.
e) Nejistý zůstává pojem „apercepce“. Tak jak ho známe, není to pojem estetiky. Snad se tak dá představit. Říkáme: jsem člověk naprosto bez místního citu a přicházím do Prahy jako do cizího města. Chci ti teď psát, neznám ale tvoji adresu, ptám se tě, ty mi ji říkáš, já to apercpuji a už se tě nikdy nemusím ptát, tvoje adresa je pro mě něčím starým, tak apercujeme vědu. Chci-li tě ale navštívit, musím se na každém rohu, na každé křižovatce stále, stále ptát, nikdy nebudu moci postrádat chodce, apercce je tedy vůbec nemožná. Samozřejmě je možné, že se unavím a vstoupím do kavárny, která je při cestě, abych si tam odpočinul a je také možné, že navštívu vůbec vzdám, proto jsem ale stále ještě neaperccepoval.

„Tak se nenuceně vysvětlí... to nesmí udivit, neboť už od počátku je všechno předem nuceno držet se apercce jako zábradlí. Z téže teorie vysvětleno... to je umělecký kousek. Po této větě totiž, pokud mám přehled, následuje její jediný důkaz, který jsi se tedy měl dovědět nejdříve, a nikoli jako závěr. „Člověk se chrání instinktivně“ – ta věta je zrádce.“

/Tady rukopis končí, přestože na 5. straně je ještě místo a 6. strana je zcela nepopsaná./

Abych nezakončil tak ostrou disonanci, sdělím ještě rovněž dosud nezveřejněný text jedné pohlednice /pohled z Jablonce/, kterou jsem našel při stejném přehrabování. Kafka mi píše: „Milý Maxi, z pokoje Tvé babičky, která je opravdu něžná, jemná a milá jako děvčátko.“ Datum poštovního razítka lze rozluštit jako 30. IX. 1910. – Jmenovaná babička z matčiny strany byla téměř sto let stará a kvůli svému vznětlivému temperamentu v celé rodině obávaná. Protože vedle ní nemohl nikdo existovat, žila sama v Jablonci dostatečně zabezpečena svým otcem. Kafka se o tuto pozoruhodnou ženu zajímal a navštívil ji, když /ve službách Dělnické úrazové pojišťovny/ cestoval do severních Čech. Já jsem svou babičku vyličil v povídce *Arnold Beer*.

Níže otisknutý projev je, zdá se mi, stručným a dobrým shrnutím mého požitku Kafky. Proslovil jsem ho 23. června 1964 na zahájení Kafkovy výstavy v Praze. Mluvil jsem česky. Později jsem řeč přeložil do němčiny. S objektivitou hodnou uznání poskytl čeští umělci a přátelé umění v časopisech, rozhlasu a televizi mému projevu maximální možný prostor, přestože názory, které v něm byly obsaženy, se ve všech bodech vždy neshodovaly s marxistickou „ortodoxní“ interpretací fenoménu Kafka. Zde je tedy znění:

„Zráni se jmenuje překrásná symfonická skladba mého velkého přítele Josefa Suka. A kdybyste se mne otázali, jaký titul bych si přál pro biografii Franze Kafky, navrhl bych stejné jméno: Zráni.

Franz Kafka zemřel mlád a jeho dílo zůstalo nedokončeno. Žil život ustavičného hledání, nesmírné touhy. Co vlastně hledal? Podle mého mínění hledal po celý život jedinou věc: čistotu duše absolutní, dokonalou, bezpodmínečnou, nesobeckou čistotu, to znamená spravedlnost – sociální spravedlnost vůči bližnímu, vůči každému člověku, a také vůči světu metafyzickému, jak je to vyjádřeno v knize Hiob. Jako pravý syn města Prahy zakotvil Kafka silně v pražské půdě, jeho básnická duše byla očarována kouzlem staré Prahy a jejích obyvatel. Jako pravý syn Prahy tkvěl svými kořeny v kultuře české i německé a kořenil i ve staré kultuře židovské. Záhy si byl vědom svého židovství a nadšeně se zabýval starým židovským učním. V etice tohoto učení, židovské tradice, nacházel cesty k tomu, co hledal. Ještě dnes se dobře pamatuji, jak mi předčítal /bylo to v podvečer na rohu Staroměstského náměstí a Dlouhé třídy/ z talmudské antologie slova našeho učitele z římských dob Šimona bar Jochai: „Stal se mi zážrak, proto chci zařadit něco užitečného pro lid.“ Tato syntéza byla pro něj vždycky charakteristická: syntéza realismu se zážrakem, s fantazií, s bohatou a hravou tvořivostí jeho ducha, který neustále pracoval, pracoval – až ho zákeřná nemoc uchopila a zničila. Je tragické, a lze-li to říci i ironické, že tato nemoc je dnes vyléčitelná. Kdyby byl Kafka žil ještě jen několik málo roků, dodnes bychom ho mohli vídat mezi námi. A jakým radostným zjevem byl by Kafka, žijící mezi námi na vrcholu své činnosti, svých skoro nadlidských schopností, moudrosti a žhavé lásky.

Mluvil jsem o ironii. Ironie, humor, paradox – to jsou vlastnosti jeho umění, jeho jedinečné individuality. Býval i veselý, miloval život a žerty, miloval pokrok, a proto i novou výstavbu starého domova v Izraeli. Dovolte mi při té příležitosti malou poznámku. Velice se těším z toho, že Kafkovo dílo je dnes vysoce oceňováno a uznáváno v jeho rodném městě. Netěším se však z toho, že některé interpretace /nejenom zde, ale i v jiných zemích/ chtějí z Kafky udělat kadenta, zoufalice, negativního romantika asi ve stylu Edgara Allana Poa. Tato interpretace ho vidí jako slabocha, který se vyhýbá životu, jako jakési zajímavé strašidlo. Avšak Kafka, který byl mým nejlepším přítelem a s nímž jsem se – pokud byl v Praze – stýkal téměř denně nebo i dvakrát denně, tento Kafka byl živý, vysoce aktivní, pozitivní člověk. Zajímal se o všechno, také o sport, o divadlo, kino, zvířata, cirkus a tak dále. Miloval Prahu, zdejší umělecký život i život prostého lidu. Sám byl prostý ve svých citech, ačkoli jeho intelekt krácel cestami nejkomplikovanějšími a často záhadnými. Můj dobrý

přítel, nezapomenutelný Jiří Mordechaj Langer, autor nesmrtelné knihy Devět bran, učil ho /a také mne/ hebrejštině a mravům chasidského světa – a od tohoto vyučování vede přímý vztah k onomu hledání věčné spravedlnosti, které nacházíme u Kafky a třeba také ve znamení hře Františka Langra, bratra Jiřího, Periferie.

Kafkovský svět sahá daleko a my jsme jenom v začátcích jeho poznání. Byl prorok. Předvídal ve své jemné duši teror nacistických bestii. Stín této neblahé budoucnosti, kterou sám již nezažil, ležal na věnu ve všelidský mir a v pokrok lidstva. Nezkreslí-li se jeho ušlechtilý obraz, pak to byl příkladný člověk, jeden z těch velikánů, jací se jen občas objevují mezi námi. Byl – a tím chci končit – tak chudý a tak pokorný, a ve své pokoře citoval často výrok moudrého rabího Tarfona z knihy Pirke awot /Výroky otců/: Není ti popráno, abys dokončil dílo. Přesto nesmíš stát nečinně stranou.

A tak to bylo – na to mohu přísahat: Kafka nikdy nestál stranou, kdykoli šlo o něco velkého, dobrého. „lo/ – Anima candida! Čista duše!

Kafka a sionismus – to je nevýčerpatelné téma, na jehož ústřední důležitost stále znovu poukazuji, jemuž se ale dnešní výzkum Kafky často stále ještě rozpačitým obloukem vyhýbá. Raději se zabývá dvěma nebo třemi jednotlivými Kafkovými výroky, v nichž vyjádřil určitou skepsi vůči sionismu, a jeho ctili věst židovský národ zpět k normálnímu životu na vlastní půdě, s vlastním jazykem, ve vlastním státě. Proti tomu je třeba namítnout: mezi odpovědnými předními sionisty je sotva někdo, kdo by v jistém období života upřímně neposkytl ve své duši prostor podobným mučivým pochybnostem a návalům slabosti. A právě Kafka, který měl v povaze sklon k sebebičování, k trýznivým otázkám, k častému promýšlení pro a contra problémů, jimiž se zabýval, by neměl tuto náklonnost vyjádřit nikdy, ani jednou, ani ve svých denících, které zamlčoval, které vedl jen pro sebe, pro vlastní potřebu, pro nejprísnejší přezkoumávání svědomí, v nichž se rád stavěl proti sobě, aby neponechal nekontrolovatelně a bez povšimnutí žádnou okolnost stavějící se proti jeho nadějím, právě Kafka by neměl vyjádřit tuto náklonnost, toto oprávněné pochybování? Je překvapivé, že to učinil tak zřídka! Nezapomeňme, že my všichni jsme byli v jeho době velmi vzdáleni od splnění našich snů o státě, že všichni jsme jim často už sotva věřili, protože jsme byli stále znovu citelně vrháni zpět, ano, že ještě dnes, 42 let po Kafkově smrti, v celém rozsahu platí krásná Ben Gurionova slova: „Kdo v zemi Izrael nevěří v zářky, není realista.“ – Proti několika skeptickým okamžikům v Kafkově životě navíc stojí mnoho pozitivních

výroků a činů. Kromě už uvedených: systematické studium hebrejštiny a jidiš, horlivá aktivní účast na mé práci ve škole pro židovské uprchlíky z východu /za války/ a později na budování židovské školy v Praze, o tom píše v Kafkově biografii – jeho nejosobnější zájem o hereckou skupinu východních Židů, která hostovala v Praze, zvláště o herce Jicchaka Löwyho, u něhož usilovně studoval folklor a literaturu jidiš a jehož všemožně podporoval, dále jeho intenzivní judaistická studia v Praze /u Langera a Thiebergera/ a později na vysoké škole pro judaistická studia v Berlíně. Také *Gespräche mit Kafka* (Hovory s Kafkou) potvrzují tuto podstatnou složku v Kafkově životě. K tomu jeho spolupráce v Židovském lidovém domově, jakémsi předstupní pro Palestinu, který v Berlíně založil dr. Siegfried Lehmann. Navštěvoval tento domov kdykoli přijel do Berlína a podnikl svou snoubenku Felici Bauerovou /Berlín/, aby se osobně zúčastňovala tamější práce, jejíž motto po vzoru ruských narodníků znělo: Jít mezi lid! Kafkova družka Dora Dymantová často vyprávěla o jeho vážných plánech provozovat v Palestině nějaké řemeslo. Učil se za tím účelem truhlárnu a zahradnictví – nemoc a smrt mu zabránily provést tyto plány, mezi nimiž se žertem objevil i nápad pracovat v Palestině jako číšník. Kdo bude důkladně prohlížet Kafkovy dopisy, deníky, nedokončené skici, bude stále znovu nacházet odkazy na tyto návrhy dalšího života. I u sestry Otly podporoval zemědělskou přípravu pro Palestinu. Nejzřetelněji vypovídají jeho dopisy slečně Minze¹⁷ /které objevil Klaus Wagenbach/, jež na jeho naléhavé domlouvání navštěvovala židovskou zemědělskou školu v Ahleimu jako přípravu na praktickou činnost v Palestině. „Možná vy sama jednou přenesete trámu z Ahleimu do Palestiny“, píše jí. A když si mu Minze stěžuje na těžkosti změny, odpovídá: „Jak bych, Minze, neměl vědět, že to je těžké. Je to naprosto zoufalý židovský podnik, ale má, pokud vidím, ve své zoufalosti velkolepost. /Ostatně možná že to vůbec není tak zoufalé, jak se mi zdá dnes po zničení a dokonce i na mé poměry neobvykle bezesné noci./ Člověk nemůže zapudit představy, že dítě ponechané své hře někde buď krkolomně šplhá po židli, nebo podniká něco podobného, ale úplně zapomenutý otec na něj přece jen dohlíží a všechno je daleko jistější, než se to jeví. *Timto otcem by mohl být například židovský národ.*“ /Zdůrazněno mnou./

Nepochopitelné mi je, jak někdo po takových dokumentech může přecházet, nebo dokonce zcela ignorovat Kafkův niterný vztah k podstatě a naději židovství, protože v jistých zemích momentálně vládne z efemérně politických důvodů odpor vůči sionismu. – Lidský univerzální, humanistický orientovaný sionismus nabízí klíče k mnoha /ne snad všem/ stránkám Kafkovy svěbytnosti.

Jiné důkazy Kafkovy živé účasti na sionistickém hnutí nacházíme v mnoha jeho dopisech. Walter Höllerer /Die Zeit z 11. března 1966/ se ve svém esejí o Kafkově próze *Odradek* zmiňuje o tom, že „jen jeden jediný zápis v Kafkově deníku... se zabývá časopisem Selbstwehr“. To je možné. Ale v příliš málo čteném svazku *Briefe se Selbstwehr /sionistický ústřední orgán v Československu/* objevuje tím časopisem /Stále znovu Kafka od Felixe Weltsche, ale i ode mne, naléhavě a netrpělivě žádá, abychom za ním tento týdeník posílali do lázní, v nichž musel pobývat. A ve sborníku *Das jüdische Prag* (Židovská Praha), 1917/ poprvé uvěřejňuje povídku svého vyznamení *Ein Traum* (Sen), později /1919/ obsaženou v knize *Landarzt* (Venkovský lékař). Rovněž dva příběhy o zvířatech dodal k prvnímu otštění měsíčníku Der Jude, který vydával Martin Buber, jehož zaměření bylo stejné jako měl Selbstwehr a jehož redaktorem byl Zalman Rubasov /Z. Šazar/, nyní právem obdivovaný prezident státu Izrael hlásající mír a univerzální humanitu. Pomysleme-li, jak nerad a jak zřídka přenechal Kafka své dílo časopisu, získávají tyto tři texty publikované v časopisech Selbstwehr a Der Jude význam, který nesmí být opomínut.

Pokud jde o zmíněný *Odradek*, přehlíží se fakt, že jsem už ve svém životopisu Kafky /nově vydán v knihovničce nakladatelství Fischer č. 735 *Über Franz Kafku*/ poukázal na to, že slovo „odradek“ pochází z češtiny a znamená „odpadlík“. Předpona „od“ vždy ukazuje /jako v řečtině „apo“/, že něco směřuje pryč, odpadá. Rada je německy „Rat, Ratschluß“, rod znamená „Geburt, Abstammung“. Používanější české slovo pro odpadlíka je „odrodilec“, přičemž 4 písmena „ilec“ jsou jen obvyklé odvozující slabiky. – Začátek povídky je samozřejmě jedním ze zavádějících žertů, které Kafkův specifický humor v jeho životě i spisech tak rád rozehrával; o tom přináší biografie četné doklady. – Výplatilo by se také vzít v úvahu můj odkaz na *je-diný* dialog, který vyprávěč vede s podivným stvořením Odradkem poté, co mu sdělilo své jméno: „A kde bydlíš?“ „Bydlíšť neurčité.“ – Vzpomínám si, co jsem v knize *Über Franz Kafku* podrobněji rozváděl: Kafkova svérázná symbolika se většinou odvíjí na třech úrovních, proto velmi často připouští tři odstupňované výklady: *individuální* výklad zaměřený na trpící spisovatelovo Já – za druhé: *dualistický* výklad zaměřený na trpící spisovatelovo Já – za třetí: *univerzální* výklad sledující osud trpícího, vlastní vinou trpícího *lidského rodu*. Tyto tři výklady na sebe u Kafky navazují – nevylučují se. Kafka neúprosně soudí ve třech různých rovinách.

Smysl názvu malé, obsahově těžké povídky *Die Sorge des Hausvaters* (Starost otce rodiny) byl ostatně nedávno osvětlen e contrario

výše citovaným závěrem dopisu Minze. O čem to je? Dítě podniká nějaký opravdu nebezpečně vypadající „výstup na židli“. Ale „zapomenutý otec“ se přece jen dívá a dává dobrý pozor. „Tímto otcem by mohl být například židovský národ.“ Kdo by mohl pochybovat, že Kafka na obou místech nemíří na nějakého pozemského otce, nýbrž na nejvyšší instanci, na národ nebo Boha, jehož oslovují modlitby jako „Otče náš“ /abba, awinu/?

Na mnoha stránkách bych mohl uvádět další místa z děl, dopisů, Kafkových aforizmů na potvrzení své teze. Spokojím se zdůrazněním dvou Kafkových dopisů adresovaných mně, které Wagenbach zřejmě zcela přehlédl. /6. února a 2. března 1919./ Kafka se na letním bytě v Želízkách seznámil s mladou dívkou, Julií Wohryzkovou, s níž se později zasnoubil. O této Julii Wohryzkové není zdaleka známo tak málo, jak nám chce namluvit Wagenbach /Neue Rundschau, sešit 3, 1965/. Oba dopisy /doplňující listy z deníku roku 1919, o nichž se také Wagenbach krátce zmiňuje/ podávají jasný portrét. Navíc jsem jako první vložil, že Frída v *Zámku* je pejorativní portrét Milény, oproti tomu Julie byla modelem k odvážné „Olze“ v „páříjské rodině“ románu *Zámek*. Souhlasí dokonce i otcově ševcovské řemeslo. – Kafka v dopisu pro mě charakterizuje novou známost J.W. velmi humorně jako „Ne Židovka a ne nežidovka... majitelka nevyčerpatelného a nezadržitelného bohatství těch nejdřzejších výrazů v žargonu, vcelku velmi nevědoucí. Chce-li člověk přesně opsat její přimáležitost k lidu, musí říci, že patří k druhu kontoristik. A přitom má srdce odvážené, upřímné, nesobecké.“ Čtème znovu celé toto zároveň ironické i nadšené místo, jedno z nejokouzelnějších ve svazku dopisů. – Franz okamžitě požaduje, abych mu pro dámu poslal svůj programový spis *Die dritte Phase des Zionismus* (Třetí fáze sionismu), který vyšel v Hardenově časopise *Zukunft*. „Nebude tomu rozumět, nebude ji to zajímat, já ji k tomu nutit nebudu – ale přesto.“ /Jak nádherně a opravdově zní tato Kafkova slova: „ale přesto“./ V příštím dopise je pak nadšen, protože si můj článek nejen důkladně přečetla, nýbrž mu „dokonce nápadně rozuměla“. Píše o ní, že „není k sionismu tak zcela bez vztahu, jak jsem si původně myslel. Její ženich, který padl ve válce, byl sionista, její sestra chodí na židovské přednášky, její nejlepší přítelkyně je u Modro-bílých a „nevynechá ani jedinou přednášku Maxe Broda“. /Poznámka: Modro-bílí byla nebi ještě je organizace židovsky uvědomělého mládežnického hnutí./ Ze všech těchto míst, zde uvedených jen uryvkovitě, je patrné, co bylo pro Kafku důležité, když se seznámil s nějakým člověkem židovského původu.

Zcela nesprávné je to, co Wagenbach píše /Neue Rundschau, sešit 3, 1965/ o identifikaci Julie s „živým děvčetem“, o němž se zmiňuje Dora Gerrittová, jejíž vzpomínky na Kafku uvádím v Kafkově živo-

topise. Dora Gerrittová píše, že toto děvče mému příteli „nikdy o sobě nevyprávělo“. Ale v druhém z výše citovaných dopisů uvádí Kafka celou řadu detailů z předchozího Juliina života, o kterých mu vyprávěla. Kromě toho to, co Julie říká o svém ženichovi, jenž padl ve válce, vůbec nesouhlasí s tím, co o svém ženichovi vypráví ono „živé děvče“. Wagenbach prostě pracuje se svéráznou směsicí pedanterie a lehkověrnosti, jež je pro jeho metodu charakteristická. Navíc má tak tlustou kůži, že si vůbec nevšimne, že Dora Gerrittová tím „živým děvčetem“ nemyslí nikoho jiného než – sama sebe.

Právě též Wagenbach byl jednou z hlavních postav na kolokviu o Kafkovi v Berlíně /1966/. Píší-li referáty v novinách pravdu, že kongres dospěl k závěru, že od této chvíle už nikdo nechce zkoumat jak Kafka smýšlel o boží světovládě a vině člověka, o soudu a pokání atd. – to prý je přílišné „spekulování“, ale raději se všichni chtějí věnovat /třeba/ sbírání materiálů, např. „dat narození prastrýců z otcovy strany a dat narození Kafkových strýců“ /Wagenbach/ – tomu se potom říká neopozitivizmus: – je-li to všechno pravda, pak si však myslím, že se výzkum chce vydat špatnou cestou, která v dlouhodobě perspektivě bude mjet jádro věci. Je to jako by někdo chtěl studovat Danta a přitom ignorovat Dantův vztah k církvi, křesťanství a státu. Nebo při výkladu Goetha vynechat jeho vztah k antice. Také vůbec nevím, proč není možné zkoumat autorovo duchovní celoživotní směřování /samozřejmě v těsné návaznosti na jeho texty a výroky v dopisech, rozhovorech apod. jako jsem to vždy dělal já/ a zároveň i vnější životní okolnosti, jazyk, prostředí, „geografii“ jeho života. Závěrečná rezoluce kongresu vzbuzuje dojem, jako by chtěla ve fénomenu Kafka minimalizovat metafyzičnost, náboženství a židovství. Tato rezoluce připomíná epizodu v jednom velkém románu Dostojevského, v níž se vypráví, jak jakýsi klub hlasoval, zda existuje Bůh a poměrem 12 ku 8 hlasům /přesný početní poměr jsem zapomněl/ přijal závěr, že Bůh není. – „I ateismus má své fláterníky“, říká Heine.

Není tedy „spekulací“, když Wagenbach rozvíjí hypotézu nepodloženou žádným Kafkovým ústním ani písemným výrokem, že inspirované *Zámku* vychází z Kafkova dětství, z návštěvy v Oseku. Ačkoli tento „objev“ se v Berlíně leckterému účastníkovi jevil jako epochální pokrok karkologie, ukazuje se, že není ani stínu důkazu pro „tvrzení Osek“. Wagenbach opřel svou hypotézu pouze a jedině o údajný židovský zvyk: „Jako nejstarší syn rodiny byl /Kafka/ podle židovského zvyku povinen zúčastnit se dědova pohřbu.“ Tento zvyk, navíc ještě rozšířen na vnuka, Wagenbach ad hoc vynalezl. V této formě neexistuje. Je také zcela nepravděpodobné, že rodina by citlivě, slabě, rozmazlené dítě ve věku šest a půl roku brala s sebou na

více než 100 kilometrů dlouhou cestu s tak smutným posláním. Franzova přítomnost v Oseku není ničím doložena. Fotografie, které Wagenbach předvedl, ukazují navíc téměř úplně plochou krajinu. Oproti tomu jsem odkázal na Kafkův *Deník* /stránka 592 a poznámka k tomu/, na zámek Frýdlant, zámek postavený na kopci „překvapivě přes sebe“ jako v románu, který /jako v románu/ „dlouho nebude spřádán, neboť tmavý břečtan, šedočerná zeď, bílý sníh, bídlíčově zbarvený led pokrývající svahy různorodost ještě zvětšuje“. „Je mnoho možností dívat se na něj; z nížiny, z mostu atd.“, zapisuje si Kafka. Dokonce i výstup a úřad „kastelána“, jenž hned na začátku románu hraje tak velkou úlohu, se objevuje i v deníkovém zápisu. Ostatně mi Kafka 1. února 1911 poslal pohlednici se zámkem Frýdlant a 2. února druhý pohled s tajemným, „břečtanem nacpaným“ zámkem /viz svazek dopisů/. V románu není tento „břečtan“ zapomenut. Frýdlant sice není vesnice, nýbrž malé městečko, ale tak nepatrné, tak odříznuté od velkého světa, že, jak Kafka poznamenává v cestovním deníku /str. 593/, panoráma je „ve Frýdlantu to jediné potěšení“. Dále zapisuje: „Tak opuštěné se mi zdálo knihkupectví, tak opuštěné knihy. Souvislost světa s Frýdlantem jsem cítil jen tady a byla tu tak slabá.“ Ostatně jsem netvrdil, že Kafka v *Zámku* frýdlantskou krajinu *přesně* obkreslil, tvrdím jen: „Dojem ze zámku Frýdlant možná později působil v okruhu představ románu *Zámek*.“

První předběžná studie k *Zámku* 1914 *Verlockung im Dorf* (Pokušeni ve vsi), ostatně pochází z doby nepřítli vzdálené od Kafkovy služební cesty do Frýdlantu. – Dále jsem poukázal na Kafkovu stře-došlolskou četbu, na *Babičku* B. Němcové, v té krásné knize je neopchybně, byť naivně, vykreslen předobraz vzdáleného zámku, hostince, Sordiniho epizody a románové vesnice.

Bohužel není záležitost s Osekem jediným omylem, jemuž Wagenbach podlehl. Ve své autobiografii¹⁸⁾ jsem vyložil a exaktně dokázal, jak nesprávně byl podán Kafkův vztah k profesorovi Alfredu Weberovi /str. 320 vázaného velkého vydání/, jak nevědoucí jsou jeho tvrzení o pražské němčině /str. 219, 220/, jak na pováženou je jeho neznalost českého jazyka, bez níž nelze leccos v Kafkově okolí beze zbytku pochopit, stejně jako neobeznámenost s prostředím starého Rakouska a slepá víra v informace dobráckého, ale k fantazírování tíhnoucího Michaela Mareše¹⁹⁾. Wagenbach například na základě Marešovy zprávy píše, že Kafka nosil kalábrijský klobouk – on, který vždy kladl důraz na nenápadné oblečení. S těmito mezerami ve Wagenbachových znalostech zřejmě souvisí i to, že v katalogu k berlínské výstavě o Kafkovi otiskl více než deset ilustrací z mých knih o Kafkovi /například málo známou fotografii, na níž je Kafka s mým bratrem v Rivě a která byla zveřejněna jen v 1. vydání mé Kafkovy biografie/,

aniž udal pramen a aniž jsem je autorizoval – a ještě navíc v závěru katalogu proklamuje, že tyto fotografie dal k dispozici ze *svého archivu*. Následující poznámka „Další reprodukování nedovoleno“ jistě není od Wagenbacha. Ale jistá ironie tkví v tom, že následuje zrovna po smělém oznámení, v němž horlivý sběratel mluví o neautorizovaných reprodukcích ze „svého“ archivu. – Rozhodně však nechci, nehlédě na výše /jako příklad/ uvedené hrubé omyly, zpochybňovat některé Wagenbachovy zásluhy o výzkum Kafkovy osobnosti. Často jsem se o nich při přednáškách i v tisku zmínil, aniž je přeceňuji. S udáním pramene!

Módní zájem o Kafku vyhánil stále grotesknější květy, přičemž vlastní hodnota Kafkových literárních děl se stále víc zatemňuje. Tak se nedávno /na jaře 1966/ říkalo, že se v Praze objevila nová Kafkaova hra. Průvodní okolnosti tento nálezný velmi zpochybňují. Franz se přý dokonce zúčastnil zkoušky oné hry. Takový první silný dojem by býval svěřil přátelům nebo svému deníku. Nic z toho se nestalo. A Löwyho herecký soubor jidiš, pro který údajně hru načrtl, hostoval v letech 1910 a 1911 /před světovou válkou/ v Praze, a to v malé ubohé kavárně Savoy poblíž ghetta, nikoli v roce 1922 v okolí hlavních ulic ve velmi elegantní kavárně Louvre /v níž, pokud si vzpomínám, vůbec nebyl divadelní sál/. O Kafkově zájmu o druhou skupinu jidiš herců, která přý v roce 1922 hostovala v Praze, mi není nic známo. I velmi křiklavě libivý obsah hry, jak o něm mluví dosavadní zprávy, nemá vůbec nic společného s Kafkovým myšlenkovým světem. Stručně a jasně řečeno, dokud nebudou předloženy lepší doklady, budu pochybovat o tom, že opus, o němž se nyní tak často hovoří, je skutečně Kafkovým dílem.

Středem celého berlínského kolokvia byl nesprávný závěr. Lze jej vypreparovat asi takto: existuje řada názorů na Kafkovy postoje k ústředním problémům náboženského a společenského bytí člověka. To bylo předvedeno velmi názorně, velmi šikovně.

Proto ale není žádný z těchto názorů správný. Vzájemně si velmi zásadně odporují. /Utešujme se! Zůstává nám výzkum dat narození Kafkových prastrýců!/
Chyba je samozřejmě ve výše napsaném *proto*. Ze skutečnosti, že na jeden problém existuje mnoho různých názorů, ještě zdaleka nevyplyvá, že žádný z těchto názorů /nebo snad nějaký, jenž dosud nebyl vysloven/ nemůže být správný. Množství vzájemně se vylučujících interpretací *Pisně písní*, *Božské komedie*, *Dona Quijota* nebo *Fausta* není důkazem proti možnosti správné interpretace. –

Komorní divadlo v Tel Avivu /ředitel Milo/ hrálo moji dramatizaci románu *Zámek*. Leopold Lindtberg předvedl nejspříjemnější, podle

mého názoru standardní inscenační záměr, který hře vtiskl v Curychu.

O přestávce mě oslovily dvě dívky: „Také si myslíte, že Kafka v postavě K. velkolepým způsobem přivedl na scénu osud, věčného Žida, bezdomovce?“ – „Ano, myslím,“ přisvědčil jsem vzrušeně.

Vzáhl jsem to /vnitřně/ na právě vyslechnutou scénu, v níž čekatel na místo zámeckého sluhy, Barnabáš, slibuje K., jenž nemá domov, že ho „dovede domů“. Jako mnohé, co K. prožívá a k čemu upíná přemstřené naděje, se i tato vyhlídka – být doveden domů – ukáže jako klamná. Nejde snad o záměrný podvod, jako by napsal autor hrubšího zrna než Kafka; je to ve smyslu nescetných nuancí chybných činnů a spletitých nedorozumění, jež Kafka objevil ve vztazích mezi „deiloi brotoi“, ubohými lidičkami, a které jako první s bezpříkladnou intenzitou vyličil. A vyličil je, protože taková je pravda: cizota mezi spřátelenými a dokonce služebníky osobami, jež by si ze samé rozkoše společného lidského bytí nejraději padly kolem krku, a přece nemohou – protože se až příliš často mezi nimi kupí příliš mnoho nedůvěry, příliš zlý osud, příliš mnoho omylů. Pravdivosti takových líčení závisí a zlé nebo přece až příliš slabě dobré vůle se Kafka projevuje jako velký realista, kterým byl, jako jeden z hlavních náležců pravdy, a proto také vychovatelů lidstva. Neboť stále vyzývá k překonání izolovanosti jednotlivce, nikdy neupírá na nečinném pesimismu. Jak je to tedy s Barnabášem v *Zámku*? Slovy „domů“ Barnabáš míní, že chce zoufalého K. dovést do svého, tj. Barnabášova domova a rodiny. Ale K. by chtěl „domů“ v jiném smyslu, po všech svých bludných cestách už prostě nesnese být dál nezakořeněn, chce žít mezi lidmi, kteří mu rozumějí, nechce bloumat vesměm jako cizinec, sám a bez kontaktů. Chce být užitečně činný ve svém vlastním domově, ve svém povolání, podílet se na budování domova a tím i lidstva. *Člověk musí být člověkem*, tak se jmenovala východožidovská hra, kterou si Kafka zvlášť oblíbil, když jsme ji spolu objevili v malé pražské kavárně Savoy, kde ztroskotaná východožidovská herecká družina hrála tak zapáleně a čistě před diváky, kteří byli takového zapálení a čistoty sotva hodni. /Mnoho stránek svého ještě zdaleka ne plně pochopeného deníku zaplnil poznámkami o této družině./ – I K. tedy chce být zcela prostě a přímo „člověkem“, nikoli štvancem a nikoli pronásledovaným, který se před svými pronásledovateli navíc ještě stále musí omlouvat, aby ospravedlnil svou existenci. A doufá v pomoc vlastně věrného, chápajícího, ale bohužel zcela nedostačujícího Barnabáše. Vrhá se do náruče domnělého pomocníka, nechá se jím nést přes scénu jako ve víchřici, jásá a stále znovu křičí stejné slovo: „Habáita! Habáita! – Domů! Domů!“ A i když ti dva už zašli, je stále ještě slyšet to otráslající slovo jako symbolické hrmění.

A přitom dokonce i v klamu, jemuž K. podléhá, je díky nekonečné složitosti, bez níž se to u Kafky nikdy neobejde, jistá logika. Zde /a vždy/ je nesmírně vzdálen od „strašných zjednodušovatelů“. Barnabášova rodina je totiž ve svérázném sociologickém složení *zámecké-ho* okolí, „vsi“, něčím zcela zvláštním, ojedinělým: rodinou páříů. Celá ves ji pohrdá a vyhýbá se jí. – I zde Kafka vypovídá pravdu a nic než pravdu. Židé za všechna staletí svého exilu a ještě víc svého zpola dobrovolného poloexilu dostatečně poznali bolesti a nepřirozená vybočení páriovské existence. Aniž to chtěl a aniž by to byl výslovně chtěl někdo jiný, dospívá K. k duším, které sice nejsou stejné jako on, ale přece jen jsou s ním v jednom důležitém bodě spřízněny: v existenci vyobcovaných. Jak i Heine ve svých *Geständnisse* (Doznání) správně poznává, bloudící, štvaní, putující Žid „bojoval na všech bojištích ducha“, cítil vždy /pokud byl naplněn skutečnou ideou židovství/ solidárně se všemi, kdož byli zbaveni práv, s vykořisťovanými, s trpícími. Nikdy nevzdal mešiaský horizont univerzálního lidství, jsa si vědom, že stojí v jeho službách.

To je význam Kafkova náboženského socialismu, který se zcela pravdivě projevuje jako podstatná součást jeho humanistického židovství, v prapůvodním smyslu požadavku spravedlnosti. Takového prapůvodního smyslu se nemůže všemi silami domáhat roztržité, asimilovaný Žid, nýbrž jen takový, jenž je vnitřně ucelený, jenž našel svou vlast, svůj „zámek“.

A Kafka /po četných protivenstvích, jímž v okamžicích slabosti podléhal, z nichž se ale vždy znovu vzpamatoval/ cestu „domů“ nejen poznal, nýbrž po ní také aktivně vykročil. Osobní přípravy na cestu do Palestiny jej velice zaměstnávaly, jeho znalosti hebrejštiny a počet cvičných sešitů rostly, jak ukazují dopisy a pozůstalost, týden od týdne. Pak jej porazila smrt. Přesto měl ještě čas velmi jasně ukázat, co je třeba udělat: vrátit se k dělnému životu v prostotě a velikosti. Srovnejme k tomu skici *Mehr Lampen!* (Více lamp!) a *Die besitzlose Arbeiterschaft* (Nemajetné dělnictvo), které jsem už před desetiletími zveřejnil ve své biografii. Návrat „domů“ nebo spíše touha po tomto návratu se hlásí z Kafkova života a díla, i z dopisů, které /1963/ poprvé zveřejnil pražský časopis Plamen /například v podobě dojemné péče o studium hebrejštiny své neteře Věry/.

Nechť zde najde své místo i jiná vzpomínka na moji spolupráci s Franzem Kafkou. – Franz zase jednou trpěl strašlivou depresí. Navenek ji nedal najevo. K jeho stylu patřilo zcela ovládat své vystupování /nehledě na ojedinělé výbuchy jeho žhavého temperamentu/. I ve špatných dnech byl navenek veselý, skoro vždy nádherný k žertování, k náladovému, velmi svérázným a jemu vlastním postřehům –

le coeur triste, l'esprit gai. Byl ale prostředek, jak zjistit jeho skutečné rozpoložení: v takových chvílích stačilo, abych se ho zeptal, jestli psal. Pak člověk nahlédl do propasti. „Ne, vůbec ne.“ vyrazil ze sebe, „už týdný nic. Už vůbec nikdy nebudu nic psát.“ Věděl jsem, jak ho takové doznaní bolelo; proto jsem se ho ptal jen zřídka, mnohdy po celé měsíce ne. Čekal jsem až sám /s bolestí, ale spalován nejnitřnější touhou/ poví, až začne předcítat. Vždy znovu to byl záraz.

Tentokrát jsem se tedy vůbec neptal. Znal jsem důvod jeho starosti. V roce 1907 vstoupil do praktického povolání, poté co v roce 1906 absolvoval univerzitu. Trápil se v soukromé pojišťovně, která se jmenovala Assicurazioni Generali a měla přepychové sídlo na rohu Václavského náměstí a Jindřišské ulice. Trápil se, přestože s ním jeho šéf, ředitel Eisner, jenž se zajímal o literaturu a byl jak vzdělaný, tak ironický /byl to blízký příbuzný Pavla Eisnera, který se později stal známým jako spisovatel a překladatel do češtiny/, zacházel velmi vlídně. Franz se pod tou prací zhroutil, *musel* se místa vzdát a v roce 1908 přešel do poměrně mírnější atmosféry Dělnické úrazové pojišťovny, která měla polouřední charakter, a proto zaměstnance využívala méně než soukromá Assicurazioni. Na první pohled to bylo zlepšení, ale ve skutečnosti se jeho situace zhoršila. Neboť zatímco práce v Assicurazioni byla pro Franze prostě nemožná, nemohl jmenějším mukám „úrazového pojištění“ čelit žádným „non possumus“ a byl svým velmi rozvinutým a zřejmě též, vzhledem k závazku vůči rodičům, nesprávně vedeným pocitem povinnosti alespoň předběžně přikován k robotě. Proto tedy jeho zoufalství. Tehdy mu chybělo sebevědomí, správný odhad obrovských sil, které v něm dřímaly. Jinak by se už dříve odpoutal od mechanického „povolání“ a možná by vůbec nezemřel.

Naše společné prázdninové cesty, které jsme podnikli na podzim 1909, potom v letech 1910, 1911 a 1912, později ještě 1919, nebyly myšleny jako odpoutání, ale přece jen jako dočasné ulehčení osudu /neboť já stěnal ve stejných poutech/. Na nádraží před první cestou jsem Franze překvapil, když jsem mu předal malý zápisník v hnědé vazbě a vytáhl podobný i pro sebe. „Povedeme paralelní cestovní deníky“, vysvětlil jsem rozhodně. A skutečně se mi dostalo té radosti, že Franz se mého nápadu nadšeně chopil. Z poznámek, z nichž se část zachovala, vznikla naše první společná práce, popis prvního leteckého meetingu, který jsme /ještě s mým bratrem Ottou/ v nádherné prázdninové náladě zažili v Brescii. Příběh dvou článků, které jsme sepsali jaksi ve fingoované konkurenci, je dopodrobna vyličen v mé Kafkově biografii /3. vydání, str. 127 až 131/. Měl jsem zadostiučinění, že Kafka od té doby zůstal věrný psaní deníků; jeho první deníkové zápisky z roku 1910 časově navazují na naši první cestu. A je

známo, jak se z Franzových deníků nejprve vyvinuly malé části jeho *Betrachtung* (Rozjímání); potom následoval *Das Urteil* (Rozsudek). Malé hnědé zápisníky, předchůdci obsahově bohatých kvartových sešitů, rozhodně prolomily stagnaci jeho literární tvorby.

Při jedné pozdější prázdninové cestě /1911/ vznikl plán vytvořit z našich paralelních deníků román *Richard und Samuel* (Richard a Samuel). Společně jsme navrhli půdorys, pracovali jsme s velkou horlivostí, přičemž jsme si pohazovali nápady jako zářícími míči – a vytvořili jednoho druhý vždy ještě mnoho věcí vytýkal. Nakonec jsme se pokaždé domluvili, ta čtená „sezení“ se neobešla bez zábran a názorových rozdílů. Tak se stalo, že celek nesestává z částí, které by vypracoval A nebo B, nýbrž oba, A i B, se nerozlišitelně podílejí na celé práci. Výzvu našeho mladého přítele Willy Haase, abychom dodali příspěvek do časopisu Herder-Blätter, jsme rádi přijali; vážili jsme si toho časopisu, který poprvé jasně vyjádřil to, co se později nazývalo „Pražská škola“. Bohužel byla dokončena jen první kapitola. Trosky lze kromě toho najít v Kafkových *Tagebücher* (Denících) na str. 597 a dále. Jak moc se obě postavy, Richard a Samuel, od nás odpoutaly a žily svým vlastním životem, je zřejmě z Kafkova deníkového zápisu z 24. srpna 1911, v němž se ostatně Richard ještě jmenuje Robert. V úvodní poznámce, kterou jsme opatřili zveřejnění v Herder-Blätter, je rozvinut plán, jenž bohužel zůstal jen náčrtem. Je snad ještě třeba doplnit, že „konflikt“, který měl na čas zkazit vztah mezi Richardem a Samuelem, bylo propuknutí cholery v Miláně /mluvilo se o něm tajně a šeptem, tisk je popíral/. Přátelé reagovali rozporně. Tak vzniklo napětí, které se uvolnilo až v Paříži. Víc děje jsme nechťeli. Už tehdy jsme byli průkopníky románu bez děje a bez vnější exotiky. Proto mělo naše dílo nést podtitul Malá cesta středoevropskou krajinou.

Nečekaný doklad Kafkova sionistického přesvědčení, které je tak často svévolně ignorováno, přinesly 19. září 1965 noviny Lidová demokracie vycházející v komunistické Praze, když uveřejnily rozhovor s panem PhMr. Zdenko Vaňkem, jediným, jak list podotkl, v Československu žijícím Kafkovým spoližákem ze Staroměstského německého gymnázia. Otázka: „Jaké jste měl spolužáky a jak jste se mezi nimi cítil?“ Odpověď: „Byli to převážně synové z bohatých židovských rodin továrníků a velkoobchodníků. Jiného náboženství nás bylo jen několik, a proto když nadešla hodina židovského náboženství a přišel rabín, museli jsme ze třídy. Tehdejší židovskou studující mládež ovládalo sionistické hnutí, které i mě zajímalo. Byl jsem pod vlivem Hugo Bergmanna i Kafky, jenž byl zaniceným sionistou už za studentských let. Nejednou mně vykládal zásady a cíle tohoto hnutí, zvláště když jsme spolu často chodili za školu. Kafka i já jsme byli

v tomto směru pod silným vlivem Bergmanna, který se později na pražské univerzitě stal vynavatelem racionálního teizmu Brentanova... Bergmann²⁰/ byl tichý, hloubavý přemýšlivý typ, líbil se mi svou velmi klidnou povahou. Jeho pravým opakem byl Egon Erwin Kisch.“

Nově nalezený dokument vyvrací často vyslovovaný názor, že Kafka dovedl k sionismu můj vliv. Nyní svědectví spolužáka z gymnázia jasně prokázalo, že Kafka v době, kdy já jsem ještě neznal ani slovo „sionismus“, natož jeho obsah, se už činně podílel na sionistickém hnutí. Tuto skutečnost mi navíc potvrdil i Hugo Bergmann, kterého jsem se na to zeptal. – Setkání se mnou mělo tedy pro Kafku význam pouze v tom, že v něm znovu ožil do té doby latentní sionismus. – S panem Vaňkem jsem se nikdy neseznámil.

Následující čtyři dosud nezveřejněné dopisy určené mně pocházejí od Dory Dymantové /podle poštovního razítka z 2. května 1930, Berlin Charlottenburg/, od Ernsta Weiße /Paříž, 14. září 1937/, Gerty Blochové /Florence, 20. prosince 1937/ a Franzovy neteře Gerty Kaufmannové /Londýn, 28. srpna 1947/ a hodí se k tomu, aby odstranily některá nedorozumění. Dávají /mimo jiné/ tušit, jaké potíže jsem dokonce v nejužším kruhu musel překonávat při vydávání po-
zůstalosti a i jinak odpovídají na otázky, které snad při četbě mého životopisu F. Kafky vyvstávají.

Milý Maxi. – Dostala jsem peníze, které jsi poslal. Děkuji Ti, jsem ale velmi smutná. Nepíšeš ani slovo, dokonce ani pozdrav. Zlobíš se tedy na mě. Nejsmutnější na tom je, že tuším cestu, která k tomu vede, jsem ale zoufalá, protože znám svou nešikovnost rozmotat to nedorozumění. A také to jen něco takového je. Bylo ode mě neodpuštělně lehkomyslné, že jsem nevyužila možnosti v Praze, neboť člověk o tom může mluvit jen v přímém rozhovoru, jinak se všechno jen zamotá. Chtěla jsem prostě zkusit dát formu něčemu, o čem si myslím, že to nejde. Ale jak bys mi to měl jinak věřit? Je to přímo bezútesné. Ano, musíš mi prostě věřit, že úplně a zcela schvaluji Tvoji práci pro Franze a jeho dílo, když já sama bych neměla sílu tak jednat. Ale to je konstatování rozdílného poměru sil, které ústí v můj neprospekch. Každou cestu, která Tě vedla při vydávání Franzových děl od zdroje té myšlenky až po rozhodnutí a provedení, vidím jasně před sebou. Možná že to, co jsem právě řekla, zní trochu domýšlivě. Ale ve všech věcech, které jsou pro mě vůbec dostupné, jsem přece měla za učitele Franze a Tebe jsem přece poznala jen Franzovým očima, to už předem vylučuje jakýkoli omyl. Vím také, že Franz je *jediným* člověkem, který Tě zná a tak, pokud je to v rámci mé zrakové schopnosti jen možné, je jen pochopitelné, znám Tě přece také. Jak jen je pak

ještě možné špatné porozumění a s tím spojená nespravedlivost? Nevím, jestli existuje ještě jeden člověk, který má tušení, jak Tě Franz miluje. Ty jsi to zřejmě vycítil, ale tu vroucnost jsem viděla jen já sama. Franz byl přede mnou otevřený jako při modlení, protože věděl, že všemu nerozumím, jen to vycítím. Nejdražší Maxi, je přece úplně nemožné, aby mezi námi byl třeba jen stín rozporů. Velikost toho, co ještě teď děláš pro Franze, mohu posoudit jen když si vezmu na pomoc Franzův pohled. Já sama na to nestačím. Ano, a co víc, Maxi, nevím, jestli mě znáš natolik, abys věřil, že jsem sama o sobě dost upřímná a všechno, co souvisí s Franzem, je od samého počátku každé lži nepřístupné. – Tedy já sama, měreno jen mojí mírou, nemohu dé lži nepřístupné. Neboť zde jsem jen příliš malá – i když s velkou a nesmím soudit. Neboť zde jsem ještě žila ve Franzově bezlaskou – majetnická ženská. Když jsem ještě žila ve Franzově bezprostřední blízkosti, nemohla jsem vidět nic jiného než jeho a sebe. Všechno, co nebyl přímo on, bylo zkrátka bezvýznamné a mnohdy dokonce směšné. Jeho dílo bylo v nejlepším případě bezvýznamné. Pokus představit jeho dílo jako součást jeho samého, mi byl prostě k smíchu. V tom je původ mého odmítavého postoje k vydávání jeho pozůstalosti. Kromě toho tehdy vyvstal pocit, který si uvědomuji až teď, že se musím dělit. Každý veřejný výrok, každý rozhovor jsem považovala za násilný vpád do své říše. Ať celý svět o Franzovi nic neví. Nic mu do toho není, protože – ano, protože mu stejně neporozumí. Pokládala jsem – myslím, že ještě i dnes smýšlím stejně – za zcela vyloučené Franzovi kdy rozumět, nebo o něm mít jen tušení, když ho člověk nezná, a všechny prostředky dosáhnout toho byly beznadějné, když nemohly zprostředkovat Franzův pohled nebo stisk ruky. No a to právě nemohou. – Tedy všechno to, co tady říkám, je sice dobré a krásné, ale právě velmi malé. To už nějaký čas vím úplně přesně. Vím také, že jsem až teď začala Franzovi rozumět, když mi to došlo. Teprve teď se mi ujasní i lecjaké Franzovo beznadějné gesto v rozmluvě se mnou. Byl prostě s mnoha věcmi sám. Hodně, hodně mi dochází z toho, co jsem tehdy ani netušila. Představu o absolutu jsem měla jen v lásce a z dřívějšíka ve víře v Boha. Tušení o něm v jiných nebo ve všech věcech mi dal Franz. A toto tušení se ještě pořád vyvíjí, po tak dlouhé době ještě nezralé, pokud vůbec budu někdy schopna pocítit to blíž než jen jako tušení. Tedy tento smysl tušit, který ve mně zasel Franz, mi snad dovoli ještě trochu víc než tušit také Tebe a Tvůj vztah k Franzovi. – Jestli jsem tím vším také něco řekla? Věřila bych, že jsem řekla všechno, kdybych věděla, že mě znáš. Protože to ale nevím, je mi velmi teskně.

Žij blaze, srdečně Tě zdraví Dora

Paříž, 16eme, 155 Avenue de Versailles
Regillahotel, 14. IX. 1937

Milý Maxi Brode!

Děkuji Vám co nejsrdečněji za Váš milý dopis a knihu, která právě došla. Protože mám článek o svazku z pozůstalosti našeho velkého přítele dodat nejpozději 18., nemohl jsem Vaše dílo při této příležitosti dostatečně ocenit, neboť nemám čas, abych je důkladně přečetl. Ale nemá to být na Váš úkor, dokonce i teď, kdy jsou možnosti publikování tak zřídky, najdu místo, kde o tom budu moci napsat podrobně a objektivně.

A teď k hlavní otázce. Jsem Vám velmi vděčný, že jste se obrátil přímo na mě. Zcela schvaluji Vaši kategorickou odpověď panu Lionovi. Mezi Vámi a mnou nikdy nedošlo k osobním nebo literárním mrzutostem nebo k žalostnému hašteření obvyklému mezi spisovateli. Víte, jak velice si vážím Vašeho díla i Vaší osoby. To, že jsem Vás při mém pobytu v Praze 33/34 nevyhledal, přičítáte, prosím, mé strašné depresi, do níž mě uvrhly jak dobové události a Hitler, tak i osobní strašné rány osudu. Nevyhledal jsem ani jiné lidi, kteří jsou mi nakloněni, například Laurina. Jediný rozdíl, ano, skoro bych chtěl říci nekrvavý souboj, byl ten o Kafkův způsob života. Nikdy jsem nepřestal Kafku odvracet od Prahy. Vy jste ho tam jako věrný a skvělý přítel, kterého K. závidím, zdržoval. Deníky mi ukázaly, že byl k Praze tragicky připoután. Musel jste tedy zvítězit a on musel na Prahu zahynout. Pokud jde o zbývající část Kafkova díla, trochu jsem v průběhu let znejistěl, nepochoybují ale, že jste mu Vy a Vaše produktivní přátelství vdechli něco jako dech života; on ani jeho grandiózní pokusy by nebyly myslitelné bez atmosféry dobroty a lásky, kterou jste spolu s Weltschem a Baumem vytvářeli.

Nakonec: mně a mému nedokončenému románu *Der Gefängnisarzt* (Vězeňský lékař) prokazujete příliš velkou čest, když se o něm v této souvislosti zmiňujete. I on je důsledkem deprese, o níž jsem právě mluvil.

Doufám, že si na mě občas zase vzpomenete, tak jako já na Vás. Zdravím Vás srdečně Váš

Ernst Weiß

Firenze, 20. 12. 37
Piazza Santa Croce 12 III

Milý a vážený doktore Maxi Brode!

Ve Vaší biografii Franze Kafky je o mně poznámka, která prozrazuje nepříteli dobré myšlenky. 1. Jaké podklady máte? Lze si před-

stavit, že se někdo přiblížil tomu člověku, který byl darem nebes /a to je to rozhodující/, vědomě mu činil něco zlého a chtěl v jeho životě hrát „neprůhlednou roli“? Přiznávám, že mi *zcela nechutně* a netušeně připadla *velmi* nešťastná role, ale záleží mi na tom, aby jeho nejlepší přítel věděl, že jsem jen já sama nesla *toto* své neštěstí, které v podstatě spočívalo už v tom, že *já* jsem v tom jeho nemohla nic změnit a *nikdo*, ani Franz, pokud šlo o mě osobně, o tom kdy něco tušil a *já*, když jsem stála před „stěnou, kterou nešlo přelézt“ jsem bezes slova ustoupila. Chci Vám otevřeně a upřímně říci všechno, 2. *jestli* Vás to zajímá. Ale musel byste mi 3. *předem říci*, že v daném případě budu mluvit jen k Vám samotnému. Tím, co mohu říci, se na záhu nic nezmění, nedokáže se, že bylo možné něco uspořádat lépe, ale přece věřím, že Vám alespoň mohu sdělit, že Franz kvůli mně neprožil žádnou bolest, a to musí Vás, který jste s ním neoddělitelně spjat, trochu uklidnit. /Pokud jste vůbec byl zneklidněn./ Dnes o tom nechci říci víc. Odpovězte mi, prosím, na obě mé otázky, nebo lépe na tři otázky, které jsem položila. – Pak Vám chci napsat víc. Protože jsem literárně opravdu nenadaná, bude pro mě velmi obtížné zpovídat se Vám, ale mé přeplněné srdce mi pomůže, abych získala Vaše pochopení. – Jak se Vám daří? A paní Else? A Vaši milé sestře? Slyšíte něco o Felici? Já žiji už dlouho tady.

S přáním všeho dobrého
Greta Blochová

Londýn, 27th of August 47

Vážený pane doktore Brode,

před nějakým časem jste se mě ptal, zda bych se nemohla pokusit napsat své vzpomínky na Franze Kafku. Protože teď mám nedobrovolné prázdny a musím čekat na svou cestu do Kanady, chci se pokusit na to soustředit.

Když strýc zemřel, byla jsem dítě a nemám tedy žádné přímé vzpomínky na rozhovory s ním nebo dokonce na jeho činy. Přesto si na něho velmi přesně vzpomínám, protože vrhal stín na naše dětství. Jeho tři sestry byly zcela pod jeho vlivem, milovaly ho a ctily jako nějakou vyšší bytost. My děti jsme ho přiliš v lásce neměly, zdál se nám nepřístupný a trochu podivný a obyčejně jsme se mu vyhýbaly. Jasně ho vidím před sebou, jak jsem ho jednou mijela na Mikulášské třídě, velká temná postava s kapesníkem před ústy – tehdy už byl nemocný a velmi dbal na to, aby nikoho nenakazil. Celé jeho okolí ho velmi rozmazlovalo, dostával vždy zvláštní jídla, vzpomínám si například, že dostal plný talíř vyloupných mandlí a ořechů, které bych samozřejmě mnohem raději snědla sama. Dvě starší sestry se provda-

ly za obchodníky, mladší za dr. juris a i potom, když jsme my děti vyrůstaly, zůstávaly silně pod bratrovým vlivem. Moje matka mi vyprávěla, že když byli všichni ještě děti, strýc je tyranoval, tak jak je to samozřejmě přirozené u bratra s třemi mladšími sestrami. Toto, řekla bych skoro zbožňování, vzniklo až v pozdějších letech. Lidé v jeho okolí vycítovali jeho osobnost aniž četli jeho knihy a většina lidí ho velmi milovala a ctěla. Obyčejně na to vůbec nereagoval, neboť byl zcela ponořen do svého světa. Dokázal být ale také v malířských velmi pozoruhodných, například si vzpomínám, jak hospodyninych prarodičů daroval k narozeninám deštník. Na špičce každého drátu byly pečlivě přivázány bonbony. A najednou to byl úplně zvláštní deštník. Jediný v jeho okolí, kdo na něho reagoval naprosto negativně, byl jeho otec. Tomu by byl milejší syn jako byl můj otec. Vlastní syn mu byl úplně cizí a byl pro něho velkým zklamáním. Byl to obchodník, který se od malých začátků tvrdou prací, velkou pílí a smyslem pro praktičnost vypracoval nahoru. Byl by si přál, aby syn převzal obchod a krácel životem v jeho stopách. Vůbec nevěděl, co počít se smílkem, který sváděl neviditelné boje a psal nesrozumitelné knihy, které tehdy nepřinášely žádné peníze. Strýc to samozřejmě vycítil a vztah k otci u něho přerostl v obrovskou překažku, kterou po celý svůj život nepřekonal. Strýc, který sám nebyl ženatý, se velmi zajímal o výchovu dětí. V tomto smyslu také ovlivňoval své sestry a projevoval zájem o nás děti. Dával nám knihy, radil sestram, na jaké přednášky a divadelní představení mají jít apod. Vzpomínám si, že mé matce jednou radil, aby mě v 10 nebo 12 letech poslala z domova a dala do taneční školy do Hellerau. Z toho experimentu nebylo nic, protože se moje matka polekala představy dát mě tak brzy z domova. Musel mít zřejmě velmi nešťastné dětství, neboť si ještě vzpomínám na výkřik „s dětmi pryč z domova“, který pocházel od něho. Atmosféra, která od něho vycházela a odrážela se v jeho sestrah, byla velmi zvláštní. My děti jsme vyrůstaly v dobrém měšťanském, velmi spóráném prostředí, které se však velmi lišilo od prostředí jiných lidí stejné společenské vrstvy, a to právě vlivem, který vycházel z Franze Kafky a přenášel se na jeho sestry. Moje matka byla jeho nejstarší sestra... Ale všechny tři sestry Franze Kafky byly velmi senzitivní a měly velkou schopnost vcítování. V životě mé matky jsme my, děti, i její muž hráli velmi pozitivní úlohu, která ji vyplňovala, ale to všechno pro ni bylo nějak velice samozřejmé. Hluběji zasahoval vliv jejího bratra. Jeho prostřednictvím byla spojena s cenným a krásným a také těžkým a nevysvětlitelným a dokázala se vcítit do jeho světa. Ale právě pro své pasivní založení mu nikdy nemohla příliš pomoci, nýbrž mu jen rozumět a vcítit se do něho. Nejmladší sestra byla mnohem energičtější a aktivnější a byla mému strýci,

myslím, nejbližší. Byla mu spíše kamarádem a často spolu trávili prázdniny. Bratrova smrt byla první těžkou ranou, kterou život sestram zasadil. Čas poněkud zamlžil jeho tvář, ale nikdy jejích lasku a úctu k němu. A osud jim záhy uštědřil mnoho dalších ran. – Nacisté zacházeli s rodinou Franze Kafky stejně jako s tisíci ostatními. Všechny tři sestry byly někde někdy v Polsku zplynovány. Žijí ještě čtyři jeho neteře, z nichž já jsem nejstarší. A potom jeho přátelé. –

Jak vznikl „užší Pražský kruh“ jsem v základních rysech vyložil už v 2. kapitole. Ještě k tomu musím leccos doplnit. Zdůraznil jsem už také, že jsme neměli žádného učitele a žádný program. Ledaze bychom chtěli za svého učitele a svůj program považovat samu Prahu, město, jeho obyvatele, dějiny, jeho krásné blízké i vzdálenější okolí, lesy a vesnice, které jsme horlivě pěšky procházeli. Město s jeho boji, jeho třemi národy, jeho mesiášskou nadějí v mnoha srdcích. – K tomu přistoupila bible ve svém původním jazyce, Homér, Platon, Goethe, Flaubert. Kult pravdy a nefalšované přirozenosti, kterou jsme /na rozdíl od ozdubek neoromantiků/ ctili a vyhledávali. Felix Welsch nám předložil Bergsona a dílo velkého pražského filozofa, profesora Christiana von Ehrenfelse, geniálního tvůrce „teorie útvarů“. A především svůj vlastní postoj k náboženskému a filozofickému otázkám, „rozhodnutí důvěřovat“, obrát ke svobodě vůle, který mě osvobodil z mé schopenhauerovské mánie, z indiferentizmu. – A nad tím vším záplava dobré hudby; Berlioz, Brahms, Smetana, Carl Nielsen /dán-ský symfonik/, později Janáček. – Ale tento poslední vývoj vede už hluboko do sféry první světové války.

Výše /v 2. kapitole/ byla poznámka, že vztah k Oskaru Baumovi byl trochu jiný než vztah mezi námi třemi /Kafkou, Welschem a mnou/. Být jiný neznamená v této knize ani být horší, ani být lepší. To už vyplývá z mé teze o „lásce na odstup“. Ve vztahu k Oskaru Baumovi se v nás třech /v Kafkovi, Welschovi a mně, později i ve Winderovi/ vyvinulo cosi jako mateřská duše. Milovali jsme ho, protože tak statečně a mužně čelil těžkostem svého života. A pomohli jsme mu, protože i přes svou zvláštní statečnost a rezolutnost pomoc potřeboval. Neboť i těžkosti jeho situace byly zvláštního druhu. A při své jennocnosti by i nejmenší stopu nedostatku taktu snášel stokrát hůř než člověk takzvaně se „všemi smysly“. To nám ukládalo povinnosti, na něž jsme ne vždy stačili; protože každý měl také své vlastní těžké krize a problémy. Vcelku jsme ale v této zkoušce svých mravních sil neobstáli špatně. Nikdy nedošlo ke skutečnému střetu. Často jsme brali, každý sám, Oskara Bauma na dlouhé procházky po městě nebo do přírody. Při těchto duetech se otevírala srdce. Když jeden